

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových a environmentálních studií

Poslední Shangri-la?

Bhútánské království a jeho socio-environmentální specifika

Buddhismus a rozvoj v Bhútánu

Lucy Bajerová

Bakalářská práce

Vedoucí práce: doc. Ing. Mgr. Jaromír Harmáček, Ph.D.

Olomouc 2023

Čestné prohlášení

Čestně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Poslední Shangri-la? Bhútánské království a jeho socio-environmentální specifika: Buddhismus a rozvoj v Bhútánu“ vypracovala samostatně pod odborným vedením doc. Ing. Mgr. Jaromíra Harmáčka, Ph.D., a veškeré zdroje, z kterých jsem čerpala, jsou uvedeny v použité literatuře (bibliografii).

V Olomouci dne.....

podpis.....

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala svému vedoucímu mé bakalářské práce doc. Ing. Mgr. Jaromíru Harmáčkovi Ph.D., za odborné vedení s věcnými komentáři, návrhy na úpravu a v neposlední řadě za ochotný a velmi vstřícný přístup. Dále bych ráda poděkovala všem, kteří ve mě věřili a podporovali mě v dokončení této práce.

Abstrakt

Tato práce se zabývá zhodnocením aktuálního socio-ekonomického rozvoje Bhútánu, zohledňuje geograficko-historické predispozice země a v neposlední řadě se zaměřuje na vliv bhútánských specifíků, mezi něž řadíme i bhútánský mahájánový buddhismus. V práci je detailněji rozebrána funkce buddhismu, jako specifického rozvojového faktoru a jeho míra vlivu v Bhútánu. Pro řešení otázek týkajících se rozvoje je používána řada odpovídajících indikátorů. Následně zjištěné výstupy jsou vysvětleny a interpretovány pomocí SWOT analýzy.

Klíčová slova: socio-ekonomický rozvoj, Bhútán, buddhismus, rozvojové indikátory, GNH, tradiční hodnoty, bhútánská specifika

Abstract

This thesis assesses the actual socio-economic development of the Kingdom of Bhutan. It also considers the impact of geographical and historical predispositions and focuses on the influence of Bhutanese specifics including Bhutanese Mahayana Buddhism as a part of it. Further, the study devotes a significant part to Buddhism, its function as a specific development factor, and research on its overall impact in Bhutan. Additionally, are widely mentioned overall Bhutanese specifics. Variations of indicators are applied to development issues. Subsequently, the identified outputs are explained and interpreted through the SWOT analysis.

Keywords: socio-economic development, Bhutan, Buddhism, development, development indicators, GNH, traditional values, Bhutanese specifics

Obsah

Obsah.....	5
Úvod.....	8
1) Cíle a metody	9
2) Historické a geografické předpoklady rozvoje Bhútánu.....	10
a) Historické předpoklady rozvoje	14
b) Geografické členění země	16
3) Buddhismus jako specifický faktor rozvoje v Bhútánu	19
a) Základy buddhistického učení.....	23
b) Buddhismus v Bhútánu.....	27
I. Formální stránka praxe buddhismu v Bhútánu.....	29
II. Tradiční buddhistické hodnoty praktikované v Bhútánu.....	31
4) Zhodnocení socio-ekonomického rozvoje Bhútánu.....	34
a) Hrubé národní štěstí – GNH	35
b) Index lidského rozvoje – HDI.....	38
c) Index společenského pokroku – SPI.....	40
d) Mezistátní srovnání v rámci regionu.....	42
5) SWOT analýza rozvoje v Bhútánu.....	44
a) Reakce na výstupy a prognóza vývoje do budoucna.....	47
6) Závěr	48
a) Odpověď na výzkumné otázky	49
Bibliografie.....	51
Seznam schémat, tabulek a obrázků	57

Úvod

Bhútánské království je pro mnoho lidí dosud relativně bájny pojem, spíše bájna říše nežli reálně existující stát s progresivním rozvojem. Vzhledem k osobnímu okouzlení buddhismem, který se dá právem považovat za fundamentální pilíř existence Bhútánu, dále pak vlivem setkáváním s bhútánskými studenty a stráveného času se svou blízkou známou Sonam, jsem skrze její odlišné reakce na všednosti a společné diskuse o rozdílnostech mezi Evropou a jejím milovaným domovem dospěla k jasnému závěru zjistit o Bhútánském království co nejvíce. Bohužel se mi nepodařilo do země vycestovat a provést hloubkový výzkum či alespoň dotazníkové šetření, a tak jsem práci pojala rešeršní charakteristikou s velkým apelem na kvantitu a kvalitu čerpaných zdrojů.

Vzhledem ke stanovenému zaměření na buddhismus a rozvoj lze práci rozdělit do čtyř stěžejních propojených okruhů. V prvním z nich je rozebrán geograficko-historický základ. V druhém okruhu je kladen důraz na buddhismus v rámci rozvoje a zároveň jako specifický rozvojový determinant. V okruhu třetím je provedeno socio-ekonomické šetření rozvoje, tvořeno indikátory jako je Hrubé národní štěstí až po indexy zkoumající míru kvality životní úrovně. V posledním okruhu je představena metoda SWOT, jejíž analýza si klade za cíl celkově zhodnotit rozvojové příležitosti, ohrožení, a silné a slabé stránky Bhútánu.

1) Cíle a metody

Cílem práce je zhodnotit aktuální socio-ekonomický a částečně i environmentální rozvoj a jeho specifika v Bhútánském Království. Práce bude reagovat na následující výzkumné otázky:

1. Jakou roli má v Bhútánu buddhistická víra a tradiční hodnoty?
2. Jak lze zhodnotit aktuální socio-ekonomický i environmentální rozvoj Bhútánu?
3. Jaké jsou hlavní silné a slabé stránky, hrozby a příležitosti pro rozvoj Bhútánského Království?

Použitými výzkumnými metodami je SWOT analýza a průběžná rešerše odborné literatury. Dále k vyhodnocení socioekonomického rozvoje země používám následující indikátory: index Hrubého národního štěstí (GNH), Index lidského rozvoje (HDI), Index společenského pokroku (SPI) a Index lidského rozvoje zohledňující planetární tlaky (PHDI).

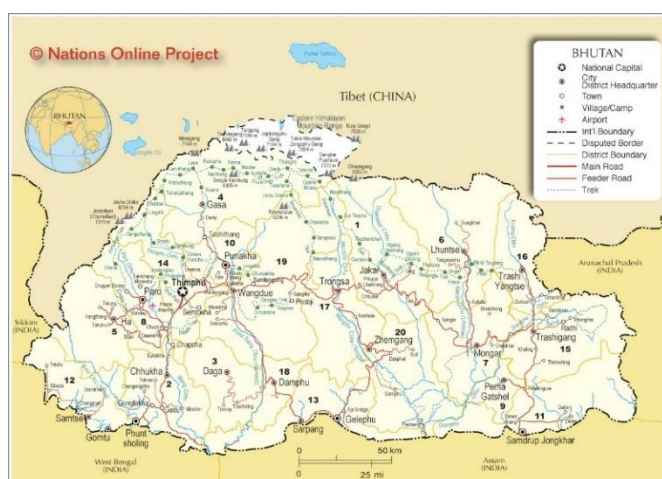
Hlavní analytickou metodou, která je v práci použita, je SWOT analýza. Celkový proces analýzy sestává z hodnocení vzájemného působení subjektu a jeho prostředí a zahrnuje čtyři oblasti rozdělené do dvou dimenzí. Jedná se tedy o rozdělení interní a externí oblasti s příslušnými faktory, obvykle do tabulky, která je sestavena na čtyři kvadranty do rozhraní 2:2. Zkoumané faktory jsou obsažené již v názvu analýzy a pocházejí z anglického originálu S – strong sides (silné stránky), W – weak sides (slabé stránky), O – opportunities (příležitosti), T – threats (hrozby).

SWOT analýzu lze považovat za nástroj pro strategické plánování, který zohledňuje řadu faktorů, jež mohou rozvoj určité oblasti značně ovlivnit. Jedná se v podstatě o rámec určený pro plánování při evaluaci či při samotném řízení správného chodu státu. SWOT analýza zohledňuje analyzovaný objekt z úhlů dvou prostředí, ve kterých se přirozeně nachází, a to z prostředí vnějšího a vnitřního. Tato perspektiva interních a externích faktorů je nezbytná pro koherentní uplatnění strategického plánování. Vnitřní neboli interní dimenze zahrnuje faktory týkající se zkoumaného objektu jako takového čili vnitřní procesy. Z toho důvodu jim jsou přiřazeny jako výzkumné indikátory právě slabé a silné stránky. Druhou dimenzí je externí neboli vnější prostředí, kde je zkoumáno spíše působení okolí na objekt a naopak, z toho důvodu jsou k této dimenzi přiřazeny příležitosti a hrozby jako výzkumné ukazatele. (Armstrong, 1982)

2) Historické a geografické předpoklady rozvoje Bhútánu

Bhútánské království je malá autonomní země v srdci Himalájí. Přesná rozloha je předmětem řady diskusí, a to zejména z důvodu obtížnosti přesného měření terénu, který je z velké části hornatý, zahrnuje hluboké rokle a vrcholky Himalájí. Dalším z důvodů může být mnohdy nejasné a nepřesné definování státních hranic, především kvůli sporným oblastem podél „problematické hraniční oblasti“ se sousední Čínskou lidovou republikou. V neposlední řadě může být odchylka způsobena faktickou nepřesností naměřených údajů a to kvůli rozdílným metodám propočítávání úplné plochy království. Rozdíly ve výměře mohou být tedy jak faktického původu, tak se mohou týkat i důvodů politických. Nicméně v souladu se stanovením Bhútánské vlády činí celková rozloha 38 394 km². (Marks, 1977; Gansser, 1997)

Bhútán, jenž je známý zejména pod názvem „Země hřmícího draka“ neboli *Druk Yul*, se rozkládá na hřebenech severovýchodních Himalájí v jižní části centrální Asie, mezi dvěma „asijskými giganty“ Indií a Čínou. Při bližší specifikaci na severu sousedí s „autonomním“ územím Tibetu, na západě s Indickou provincií Sikkim, na jihu s provincií Ásám a na východě s nejvíce severovýchodně položenou oblastí Indie, provincií Arunáčalpradéš¹. (Frame, 2005; ADB et al., 2013)

1. mapa: Znázornění lokace a sousední státy Bhútánu.
Převzato z (Nations Online Project, © 1998-2023)

¹ Tato indická provincie je jedním z dalších území sporu o stanovení hranic mezi Indií a Čínou. Proto ji lze na mapách vidět stále ještě s čárkovanou linií hranic, a to z toho důvodu, že se jedná o spor, který byl ukončen uznáním McMahonovy linie Valným shromážděním UN teprve k datu 15.3.2023. V projevu senátora Billa Hagertyho byla zmíněna jasná dvoustranná rezoluce o Arunachal Pradesh, který byl označen jako nezpochybnitelná část Indie a pokusy Číny o jeho okupaci byly označeny za „čínskou agresi“, která vede k posílení indicko-amerického strategického spojení. (Coleman et al., 2023)

Jedná se o zemi velmi bohatou na rozmanitost a akumulaci fauny a flory. Dané přírodní bohatství Bhútánu lze diverzifikovat do tří skupin:

- význačný hotspot biodiverzity (akumulace ohrožených, chráněných či endemických druhů živočichů a rostlin),
- naleziště vzácných kovů a minerálů v úpatí Himalájí,
- hojný lesní porost, který je stěžejním důvodem karboxylové neutrality a podporou neutralizace množství oxidu uhličitého vypuštěného do ovzduší běžnou každodenní činností. (MacDicken et al., 2016)

V dnešní době žije v rurálních částech země, při úpatí hor a mnohdy i výše, v náročných podmínkách a tradičním způsobem přibližně 57 % populace (IFAD, 2022). Tito obyvatelé vykazují v porovnání územních celků relativně vysokou míru spokojenosti se životem ve své zemi čili vysoké GNH². Na nejvýše posazený region Gasa připadá nejvyšší míra indexu 0,858, což je v relativním nepoměru vůči státnímu průměru 0,756 a k rurálnímu průměru 0,731. (Givel, 2015) Naopak to ale koreluje s hlavní myšlenkou konceptu GNH, Memento Mori či učení buddhistické školy Mahájány (rozebráno v následujících kapitolách).

Přestože se gramotnost v těchto oblastech pohybuje okolo 57,6 %, což je v průměru o 18 až 25 % méně³ než v městských oblastech, nelze říci, že by tento fakt zabraňoval spokojenému životu dle tradičních norem. Tento životní styl není determinovaný množstvím věcí, které vlastníme, naučenými myšlenkovými vzorci či mírou fyzického pohodlí. Za podstatu bhútánské tradice, kterou lze spatřit více či méně i v dnešní době, jsou považovány zejména získané dovednosti a zkušenosti v oblasti sounáležitosti s matkou Zemí *Prithvi Mata*, cvičení se v duševní vyrovnanosti či umění prožít každý den jako dar s vděčností a vědomím své vlastní smrtelnosti. (Zurick, 2006)

² GNH – Gross National Happiness – Hrubé národní štěstí je bhútánský rozvojový index a indikátor míry štěstí, prosperity a dostatku obyvatel.

³ Rozdílná škála s ohledem na míru dostupnosti základní lékařské péče, a tím i zvýšená/snížená pravděpodobnost dostupnosti základního vzdělání. Zohlednění mimoškolního vzdělání či samotná příležitost se do školy dopravit. To vše jsou faktory determinující rozdílné hodnoty.

2. mapa: Znázornění rozdělení bhútánského území na 20 správních celků (dzongkhags) Převzato z (TUBS & NordNordWest, 2019)

Zajisté je třeba poukázat také na skladbu obyvatelstva dle náboženského vyznání, která do jisté míry hraje zásadní roli v rozvoji či chodu země. Mimo majoritní náboženství buddhismus (74 %) se zde vyskytuje pouze blízký hinduismus (25 %) a minorita křesťanů (1 %), o jejíž míře by se dalo spekulovat. (Bertelsmann Stiftung, 2022)

Na mapě lze vidět umístění zmiňovaného distriktu Gasa či oblast okupovaného území Čínskou lidovou republikou.

Vzhledem ke stanovenému cíli kapitoly obeznámit čtenáře s obecnou charakteristikou země a jejím historickým vývojem považují za důležité okrajově zmínit také mezinárodní vztahy Bhútánu s nejbližšími sousedy z geopolitického hlediska, a to pro ucelenější porozumění ojedinelosti, potencionálních příležitostí a hrozeb, které z tohoto stanoviska pro zemi vyplývají. Za cíl je kladeno zdůvodnit stálou existenci malého království na velmi nestálém mezinárodním poli.

Za jeden z nesilnějších a nejdelších strategicky významných mezinárodních vztahů lze považovat vztah Bhútánu s Indií. Toto spojení bylo započato podepsáním Speciální dohody již v roce 1949 a formální diplomatické partnerství bylo poté ustanoveno v roce 1968 s revizí v roce 2007. Indie je největší bhútánský rozvojový partner. Na rozvojovou pomoc mezi lety 2000 a 2017 věnovala 4,7 miliard amerických dolarů. Spolu s rozvojem je spjata i spolupráce obchodní, k níž byl nejprve v roce 1971 podepsán indicko-bhútánský kontrakt o obchodu dovozu a exportu. Tento dokument mimo jiné poskytuje bezplatný převoz Bhútánského exportu. (Nga et al., 2019)

Rozvojová spolupráce mezi těmito státy probíhala ve třech vlnách, nejdříve s důrazem na konstrukci sociální i fyzické infrastruktury zejména pro zlepšení možnosti vzájemného obchodu, a to v rozmezí 60. a 70. let 20. století. Druhá vlna v 80. a 90. letech byla zaměřena především na rozvoj hydroenergetiky.

Indie v tomto období věnovala velké množství investic do výstavby a provozu nových hydroelektráren. Na druhou stranu většina takto vzniklé elektřiny se poté stala významnou exportní položkou (a dodnes stále dominuje). Třetí vlna, která probíhá od roku 2002 do současnosti, se zaměřuje na demokratizaci, decentralizaci a celkové zlepšení podmínek pro úspěšný rozvoj, a to jak v rámci investic do vzdělání, v rámci stipendií, školení či výměnných programů pro bhútánské studenty, tak i financováním nemocnic, zdravotnickou spoluprací, dostatkem vyškoleného zdravotního personálu a kompletní zkvalitnění zdravotní péče. (Mitra & Thaliyakkattil, 2018; Embassy of India Thimphu, 2023) Podpora, kterou Indie Bhútánu poskytuje, je například z bezpečnostního hlediska pro Bhútán stěžejní, a to zejména kvůli značným územním sporům s Čínou. (Walcott, 2010)

Na rozdíl od diplomatického paktu s Indií, se Bhútán u jeho druhého hegemonistického souseda Čínskou lidovou republikou, vyhýbá jakýmkoli bližším vztahům, které by mohly vést k narušení stávajících bhútánských mezinárodních konexí. Při nejnnutnějších mezivládních interakcích s Čínou se spoléhá na vyjednávání a diplomatické akty. Tyto nástroje však nejsou vždy plně dostačující, zejména hovoříme-li o hraniční nejasnosti. (Jinping & Modi, 2017)

Bhútán má s Čínou do dnešní doby nedořešené stanovení geopolitických hranic. Po zabránění územní oblasti Tibetu, který se nachází v bezprostřední blízkosti, se veškerá území v tomto okruhu stala ohrožená. Například spor o Doklam (část Bhútánu, o kterou se vedly dlouhodobé spory s Čínou) byl ukončen až pomocí nátlaku Indických ozbrojených sil. Tento spor byl z bezpečnostního a strategického hlediska pro Indii velmi důležitý, zejména kvůli oblasti hřebenu Jampheri na území Doklamu, který je pro Indii strategickým bodem. Kontrola nad tímto hřebenem by totiž Číně poskytla nerušený výhled přímo do indického koridoru zvaného Chicken Neck, který spojuje severovýchod se zbytkem země. (Barnett, 2021)

Některá bhútánská území se přesto stále nachází pod sférou čínského vlivu. Většinou se jedná o vesnice či malá území s kláštery a obydlí poblíž hory Mount Kailas.⁴ K dále diskutovaným oblastem patří zejména město Janakpur, ze strategických důvodů, či město Lumbini, pro Bhútán významné z náboženských důvodů. Jedná se totiž o rodiště Buddhy (Barnett, 2021; Ghimire, 2021)

Hlavním úmyslem Bhútánu je nastavit s Čínou neutrální „koexistenci“, při které v ideálním případě nebude nutné řešit územní a jiné spory. Neznamená to, že by zde byly snahy o navázání spolupráce, jakýchkoli bilaterálních smluv, či spojeneckých paktů. Bhútán si je jasně vědom, že v opačném případě by s velkou pravděpodobností mohl přijít o svého stávajícího spojence Indii. (Walcott, 2010; Mitra & Thaliyakkattil, 2018)

a) Historické předpoklady rozvoje

Podíváme-li se nejdříve hluboko do historie, kdy byl Bhútán součástí dalších himalájských území pod vládou tibetských monarchů (kolem roku 650 n.l.), nalezneme zde základ tibetských kulturních a náboženských prvků, které posléze formovaly dnešní podobu Bhútánu (kulturní i geografickou). Od vlády tibetského krále Song-tzan Gampo který vládl v letech 630 až 649, byl ustanoven buddhismus jako hlavní náboženství, jež bylo dále šířeno do dalších himalájských oblastí. Tehdejší Tibet byl velice silnou a vyspělou říší. Tibetští panovníci byli silnými vojevůdci. Což reflektuje rok 824, kdy tibetská vojska převládla nad indickým panovníkem tamějšího území, kde posléze propuklo šíření kulturního vlivu. Invaze do okolních území byly podnikány až do 17. století. Z Tibetu byla podnikána řada výprav vedená hnutím *lamů*⁵ za misionářským účelem šíření buddhismu. Z historického hlediska Tibet nikdy nebyl utlačovaným národem. To se změnilo až čínskou invazí v roce 1950. (Brunet et al., 2001; Frame, 2005)

⁴ území *Darchen, Labrang Monastery Gart*

⁵ Lama znamená v tibetském buddhismu označení pro spirituálního vůdce

Vrátíme-li se zpět k oblasti Bhútánu, musíme zajisté zmínit prvního velkého duchovního vůdce (*great lama*), který přešel Himaláje z Tibetu na území dnešního Bhútánu. Byl jím Nyö Gyelwa Lhanangpa v roce 1153. Dalším a pro tvorbu bhútánských dějin stěžejnějším lamou však byl Phajo Dugo Shigpo, jehož prostřednictvím můžeme nalézt první střípky kořenů bhútánské tradice *Drukpa*. Shigpo přišel na tehdejší Bhútánské území v 13. století spolu se svými společníky ze sekty *Drukpa Kargyud* (Jerryson, 2017). Posléze se napříč celým Bhútánem rozprostřela řada klášterů vedená různými učiteli, praktikující různé buddhistické školy. Nejdominantnější se stala škola *Drukpa* vedená sektou *Kargyud*, která převzala dominanci nad ostatními školami. Působení jiných sekt bylo rozšířeno většinou pouze v dané oblasti. V roce 1616 však nad Tibetem převzala kontrolu škola *Gelugpa*, vůdčí osoba školy *Drukpa*, *Namqyal*, se usídlil v Bhútánu a založil zde teokracii.⁶ Posléze vyhostil veškerá ostatní tibetská učení s výjimkou školy *Nyingma Ngawang* a následně přejal hodnost *shab drung Rinpocheho*⁷, lépe známého pod označením *Dharma Raja*⁸. (Walcott, 2011)

V roce 1637 vytvořil hierarchii svých hlavních úřadujících osob v čele s hlavním opatem *Je khenpo*. Dharma Raja pokračoval v budování státního koncilu a úřadu *Deb Raji*⁹. Obě výše zmíněné pozice byly obsazeny patřičným *lamou* z Dharma Rajova vlastního kláštera. (Ura & Kinga, 2004)

Království bylo organizované na východní, centrální a západní regiony, které byly pod dohledem tamního guvernéra (*Penlop*). Opevněné pevnosti zvané *dzong*, ze kterých příslušné autority vládly, absorbovaly také většinu národního bohatství a zároveň byly centry náboženského, intelektuálního a politického života. Tuto pozici si v určitém slova smyslu udržují dodnes. Za vlády Dharmy Raji, uznávaného jako spravedlivého a pravého vládce či „krále spravedlivého zákona“¹⁰, byla obdržena část západního tibetského území poblíž svaté hory Mount Kailasa darem od krále Ladaku. Další významnou událostí je například dosažení triumfu v roce 1639 nad Tibeťany či mongolská invaze v roce 1644. (Ura & Kinga, 2004; Schroeder, 2018)

⁶ Teokratický stát je označení pro formu vlády, která se přímo odvolává na božskou moc a božské právo.

⁷ Shab drung je označení pro honorující titul reinkarnovaného učitele (Rinpoche)

⁸ Jedná se o jméno bódhisattvy dle sbírky mahájánových sůter

⁹ Hlavní autorita spravující světské záležitosti.

¹⁰ King of the Righteous Law – vládce, který vládne v souladu se svým titulem.

Z novodobých dějin je určitě stěžejní zmínit nástup prvního *drug gyalpy*¹¹ Trongsa Poenlop Ugyen Wangchucka, který nastoupil na trůn v roce 1907 a s ním převzala moc nad územím dodnes vládnoucí Dynastie Wangchucků. V témže roce ustanovil dědičnou vládu rodu, taktéž vynaložil značné úsilí na sjednocení země a získání důvěry lidu. Bhútánské království se začalo decentralizovat v roce 1981 zavlády Jigme Singye Wangchuka (čtvrtého dračího krále, otce dnešního bhútánského krále). Od roku 1998 se po přesunu moci na kabinet ustanovila pozice předsedy vlády a v roce 2001 byla na radu panovníka navržena první bhútánská ústava, která spustila v roce 2008 představení parlamentní demokracie a následně byly svolány první demokratické národní volby. (Bertelsmann Stiftung, 2022)

Nové státní zřízení konstituční monarchie bylo oficiálně ustanoveno 18. července 2008 (společně s přijetím oficiálně platné bhútánské ústavy) po konání prvních demokratických voleb. K tomu mohlo dojít pouze díky progresivnímu rozhodnutí pátého „dračího“ krále Jigme Kheras Namgyel Wangschuka vzdát se své plné autoritativní moci. (Mathou, 2008)

V roce 2013 si Bhútán zvolil Lidovou demokratickou stranu (PDP), která vedla novou vládu a zahrnovala legislativní, justiční a exekutivní odvětví. Legislativní těleso je složeno z vládnoucí strany, opozice a Národní rady. Národní rada sestává z 20 členů reprezentujících správní celky Dzongkhag. V každém z nich je 5 členů, kteří jsou jmenováni králem. Národní shromáždění sestává ze 47 volených členů. Důležitým prvkem v bhútánské politice je administrativní decentralizace lokální vlády. (Lepeley, 2017)

b) Geografické členění země

Bhútánské království je jedno z nejvíce topograficky diverzifikovaných území na světě. Terén je více než rozmanitý, střídají se zde totiž výškové profily od sto šedesáti metrů nad mořem až po sedmitisícové vrcholy, v některých případech může jít i o vzdálenost mezi těmito extrémy, která je menší než 100 kilometrů. (Brunet et al., 2001)

¹¹ *Drug gyalpo* – dračí král, pojem používaný pro bhútánské vládce celého rodu Wangchucků.

Oblast může být rozdělena do tří odlišných fyzicko-geografických oblastí. První z nich je sub-himalájský region, ve kterém převažuje subtropické klima s výškovým rozhraním od sto padesáti až do dvou tisíc metrů nad mořem, což pro představu koresponduje s indicko-nepálskými *Terajemi*¹². Další oblastí je vnitro himalájský region s rozhraním nadmořské výšky pohybující se od dvou tisíců po čtyři tisíce m n. m., jenž je nazývaný též jako „střední hory“. Poslední výškovou oblastí jsou velké Himaláje s vysokohorským klimatem nad čtyři tisíce m n. m. (Gansser, 1997). Jižně od vrcholů Himalájí se rozkládají hluboké rokle rozsáhlého ledovcového údolí a převážně zalesněné stráně. Bohatá říční síť se sbíhá ve čtyři majoritní říční systémy. Za největší řeku lze považovat Manas, která protéká zhruba dvěma třetinami celého Bhútánu. (Savada, 1993)

Významnou částí přírodního bohatství jsou lesy, a to hned z několika důvodů. Poskytují například důležitý stavební materiál a jsou kompletně významnou surovinou, jejíž využívání se muselo omezit kvůli zvýšení vyprodukované uhlíkové stopy a environmentálním obtížím. Díky omezení se vyrovnala uhlíková stopa, kterou vypouští každý jedinec denně do ovzduší, a také se podařilo docílit relativní karboxylové neutrality. (MacDicken et al., 2016)

Lesy pokrývají zhruba tři čtvrtiny celkové rozlohy země a jsou velmi bohaté na biotu. Obsahují odhadem sedm tisíc druhů cévnatých rostlin, sto sedmdesát osm druhů savců, šest set sedmdesát pět druhů ptactva a také značně diverzifikované množství bezobratlých. Jedná se tedy o biologický hotspot biodiverzity, a to i dle mezinárodního měření, kde se Bhútán řadí mezi prvních deset center nejvyšší koncentrace biodiverzity na světě. (Gupta & Agrawal, 2017; Thinley & Hartz-Karp, 2019)

Minimální zalesnění je stanoveno i ústavou, a to k 60 % povrchu. Celková plocha, která je pod lesním porostem, nicméně lehce přesahuje 70 %, a tento stav je více méně stálý. Také vládní úsilí klade prioritu na ochranu před těžbou a využíváním přírodních zdrojů. Ochranařství zde má silné působení, například 26,23 % celkové výměry státu se skládá ze systému chráněných území. (Brooks, 2011)

¹² Močálovitě nížiny s rovinatou krajinou do 300 m n. m., na kterou navazuje předhůří Himalájí. Tato místa bývají částečně hustě porostlá (Gansser, 1997)

Přírodní prostředí je považováno za součást bhútánského bohatství. Posvátné přírodní lokality ztělesňují spojení přírody a kultury. Mnohdy to jsou místa, kde se vyskytují původní druhy, které jsou předmětem ochrany, a to prostřednictvím tradičního přístupu ochránářství vedeného zejména buddhistickými normami. Posvátné přírodní lokality existovaly vždy a mnohé z nich byly úzce spojeny právě s ochranou přírodních zdrojů. Ochrana posvátných přírodních lokalit jako způsob formálně institucionalizovaného praktického přístupu k ochraně životního prostředí je však relativně novým konceptem. (Zurick, 2006; Brooks, 2011)

S ohledem na fakt, že přes 50 % území je tvořeno chráněnými oblastmi (Greenleaf & Lepeley, 2017), kde se vyskytuje například velmi zranitelný *Takin bhútánský*, sudokopytník vážící mezi 150–350 kilogramy (Sangay, 2008), může být vzájemné soužití s lidmi relativně komplikované. Nicméně ve většině případů jsou zdejší obyvatelé na soužití s chráněnými zvířaty zvyklí, jelikož u většiny samozásobitelských zemědělců a pastevců nedošlo k žádnému rozdělení vztahu mezi člověkem a přírodou. To znamená, že tato neustálá interakce lidí s jejich přírodním prostředím vedla k zachování intuitivního náhledu na eko-adaptivní strategie. (Gansser, 1997; WWF [World Wildlife Fund], 2023)

Více než důležité je v tomto odvětví ochrany a udržování přírodního bohatství, vzdělávání a managementu environmentální udržitelnosti, zajistit udržitelný a konstantní kapitál, aby se země nemusela spoléhat na nestálé finanční toky kapitálu různými donory (Brunet et al., 2001). Jelikož se však jedná vlivem klimatické krize čím dál tím více o globální cíl, tak se dá říci, že rozvoj v této oblasti je relativně příznivý. (Zurick, 2006)

3) Buddhismus jako specifický faktor rozvoje v Bhútánu

Buddhismus patří mezi nejstarší náboženství. Nicméně je spíše známý svou životní filozofií, která do značné míry ovlivňuje rozvoj, a to v nejširším slova smyslu:

- duševní,
- kulturní,
- společenský,
- rozvoj osobnosti,
- rozvoj země a její prosperity.

Pakliže země disponuje dostatečným prostorem pro aplikaci buddhistických norem (a není tedy omezena jiným majoritním náboženstvím), lze považovat buddhistickou filozofii za specifický přístup k rozvoji. (Long, 2021)

Významná role buddhistické filozofie v rozvoji může být demonstrována například na porozumění nevyhnutelným modernizačním změnám, a tudíž nutné prioritizaci vzdělávání mladé generace pro udržení národních hodnot a identity země. A to ať již z hlediska udržitelnosti, kde je nezbytné najít určitý balanc mezi probíhající modernizací a zachováním tradic a spirituality nebo z hlediska duševních hodnot, které jsou silně propojené s ochranou a zachováním původní fauny a flory. (Knapp, 2012)

Důrazným specifikem buddhismu v oblasti rozvoje je zmíněný postupný ráz jeho aplikace, čili plynulé přizpůsobení jednotlivých aspektů současné době s maximálním ohledem na udržitelnost. O udržitelnosti můžeme hovořit již z několika úhlů pohledu. Z hlediska ekologického, kdy je kladen důraz na ochranu přírody a všeho živého v konceptu tzv. *ahimsy*¹³ a *pratīyasamutpādy*¹⁴. Dále ze stěžejní podstaty buddhistické tradice, která tkví v upřednostňování nemateriálních, neboli duševních hodnot a soudržnosti. Či v neposlední řadě podle širšího pojetí GNH jako indikátoru spokojenosti a kvality života veškerých obyvatel. (Rinzin, 2006) Více o konceptu „střední cesty“ a její stěžejní myšlenky v souvislosti s rozvojem a buddhistickou teorií bude dále zmíněno v kapitole 4.a, potažmo v kapitole 5.

¹³ Vyvarování se násilí, někdy taktéž překládáno jako nečinění újmy; na nejzákladnější úrovni nezabití.

¹⁴ Termín použitý ze sanskrtu označující propojenost (interconnectedness).

Za stěžejní faktor specifického rozvoje v souvislosti s Buddhismem můžeme pokládat indikátor hrubého národního štěstí (GNH). Tento koncept byl vytvořen na základě myšlenky udržitelného rozvoje a holistického přístupu k pokroku a rozvoji (Shaw et al., 2018). Jedná se o snahu spojit Buddhovo učení o politice a ekonomických principech v souladu s udržitelností a o její aplikaci do praxe. Jelikož tato myšlenka vychází z podstaty buddhistické filozofie, klade důraz ve stejné míře také na neekonomické aspekty prosperity, a proto můžeme v tomto kontextu hovořit o multidimenzionálním konceptu poskytující víceúrovňové statistiky o míře spokojenosti obyvatel a data o momentálně nespokojených rezidentech. (Lepeley, 2017)

Podle těchto informací se posléze mohou zavést opatření pro zvýšení spokojenosti obyvatel přímo v potřebné oblasti. Index GNH byl ustanoven 4. bhútánským králem, jeho výsostí Jigme Syngie Wanchukem, v roce 1972. Index je navržen pro docílení udržitelného rozvoje zejména skrze čtyři pilíře. Výstup indexu rozebírá mnoho odvětví, ve kterých se reflektuje dostatek či nedostatek dané potřeby, a zde se poté může implikovat náležitá podpora ze strany řídicích orgánů. Index také klade důraz na provázanost jednotlivých disciplín. (Ura et al., 2012)

Identifikovanými 4 pilíři jakožto základními částmi GNH, jimiž jsou:

- spravedlivý a udržitelný ekonomický rozvoj,
- uchování a ochrana kulturního a duchovního dědictví,
- zachování a udržování přírodního bohatství,
- správné vládnutí. (Ura & Kinga, 2004)

Index hrubého národního štěstí sestává tedy ze zmíněných 4 pilířů, dále pak z 9 oblastí, které zahrnují 33 skupinových indikátorů a 124 proměnných. Jejich funkce a vazby budou vysvětleny blíže v kapitole pojednávající o Hrubém národním štěstí (kapitola 5.a).

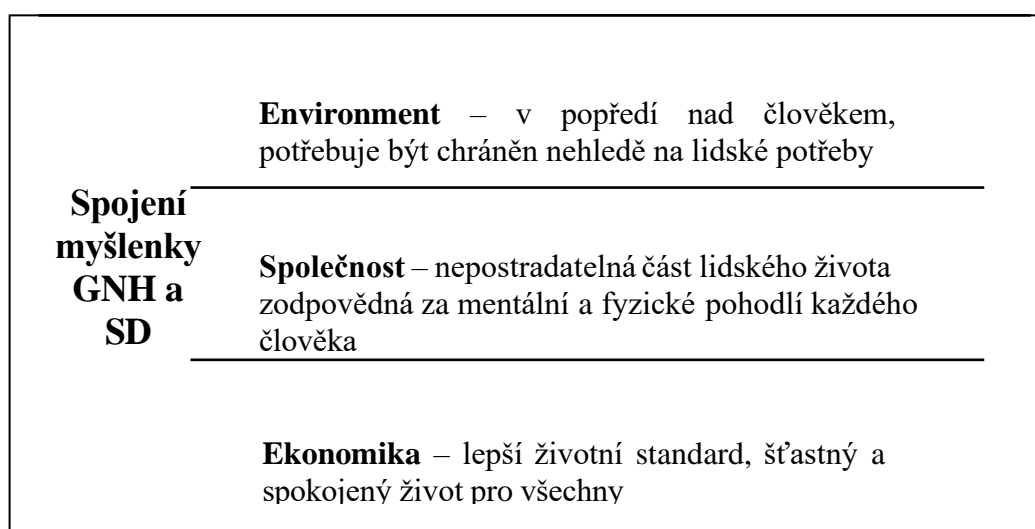
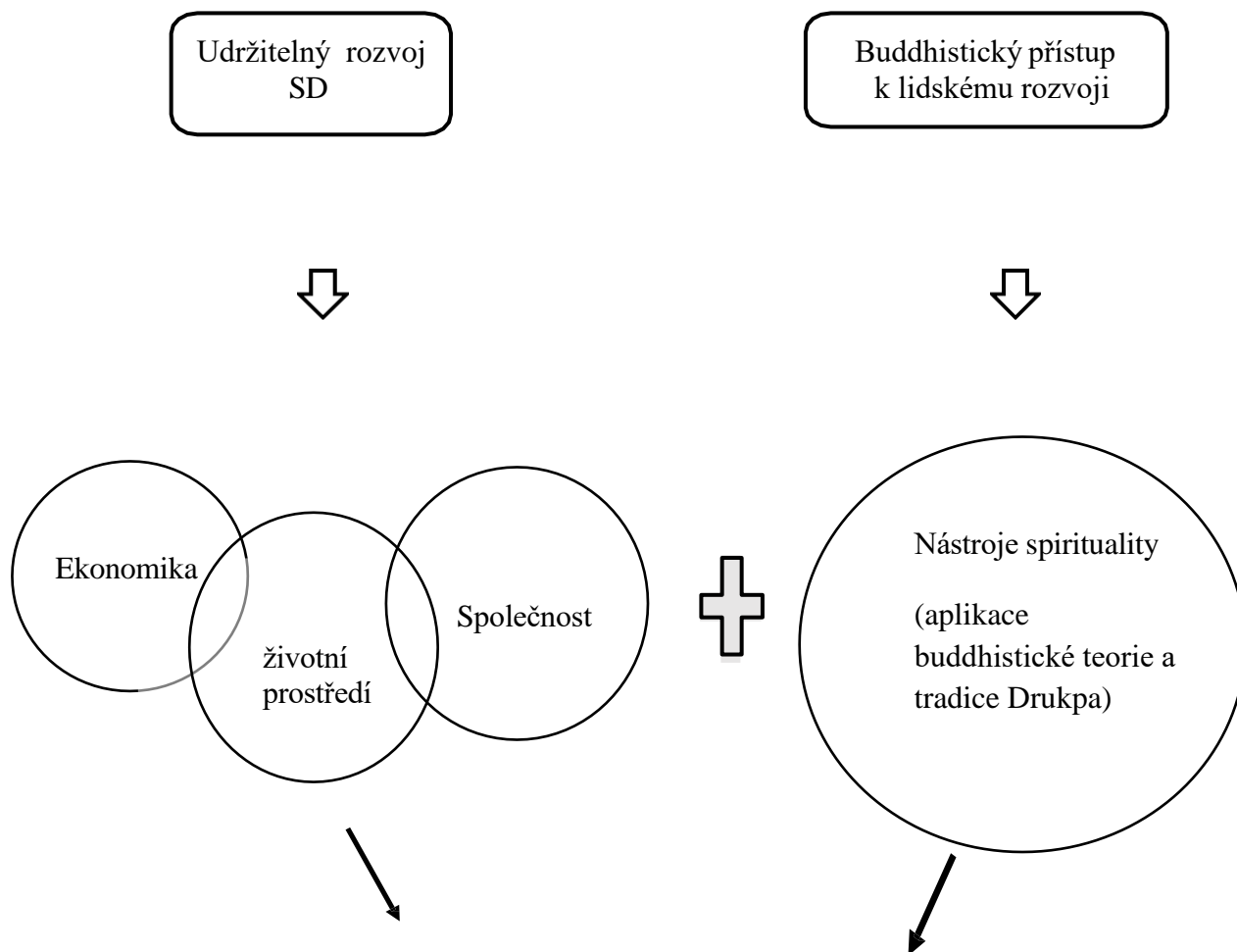
Spirituální přístup rozvoje s buddhistickou moudrostí vytvořil specifické přístupy k ekonomickým, environmentálním a sociálním faktorům. K jeho vyjádření může posloužit jak koncept samotný, tak například model SD¹⁵, který byl navržený pro výklad spolupráce GNH a udržitelného rozvoje. Tuto cestu můžeme brát jako alternativu k soudobým statistikám

poukazujícím pouze na výstupy z kvantitativních analýz či z pohledu z druhé strany jako lépe prezentovatelnou formu výkladu dosti subjektivního GNH indexu s těžko uchopitelnými výstupy. (Gupta & Agrawal, 2017)

Ideálním kompromisem je spojení, které zahrne jak všeobecně známé indikátory, tak bhútánský specifický index rozvoje. Spojení GNH a SD má tvořit koncept spojující dva různé přístupy, které cílí na udržitelnost a prosperitu rozvoje. V následujícím schématu je tedy znázorněno spojení GNH spolu se SD faktory. (Gupta & Agrawal, 2017; Thinley & Hartz-Karp, 2019)

Níže uvádím schéma rozložení indexu Hrubého národního štěstí.

¹⁵ SD model – *Sustainable Development* model je součástí programu *Sustainable Development Goals UN*.

1. schéma: Znárodnění GNH verze udržitelného rozvoje.
Vytvořeno dle předlohy (Gupta & Agrawal, 2017)

a) Základy buddhistického učení

Buddhismus je neteistické¹⁶ východní náboženství, založené Siddhartou Gauthamou, známým také pod názvem Buddha. Tento výraz označuje bytost, která dosáhla plného probuzení neboli osvícení. O buddhismu se hovoří jako o takzvané „střední cestě“, a to zejména z důvodu snahy o vyhnutí se polarizačním extrémům, ať již asketickým praktikám sebezapírání a odříkání, či naopak vedení nestřídmého a požitkářského života (Sarao, 2017). Zejména kvůli lokaci vzniku, v oblasti dávnověké Indie, projevuje buddhismus určitými prvky podobnost s majoritním indickým náboženstvím, s hinduismem. Střety těchto dvou náboženství jsou více či méně znatelné u různých buddhistických škol a projevují se zejména ve víře v *reinkarnaci*¹⁷, přijetí zákonu *Karmy*¹⁸ či v modlitebních praktikách složených z *manter*¹⁹. (Harvey, 2012)

Obecně vzato existuje vícero forem buddhismu vytvořených na základě převzetí specifických kulturních či duchovních prvků dané lokality a tamního učení, které jsou následně spojeny v unikátní celek. Jedná se o směry jako jsou například zen či tao buddhismus. Důležité je však zmínit, že za základní a prvotní formu je považován tibetský buddhismus, který je pojímán jako společné jádro, od kterého se odvíjejí další formy buddhismu. (Hays, 2018)

Buddhistická praxe se nejčastěji prvotně dělí na následující „tři cesty“: 1) *Theravada*, 2) *Mahayana* a 3) *Vajrayana*. Tyto tři cesty jsou považovány za základní praktiky výkladu buddhistického učení. Následuje jejich praxe v reálném životě, kde dochází k reflektování hlavních myšlenek a zásad. Pochopitelně existuje řada dalších buddhistických škol, nicméně výše zmíněné jsou považovány za základní. (Sarao, 2017)

¹⁶ Označení životního postoje, ve kterém bůh nebo božstvo nejsou podstatou víry.

¹⁷ Proces znovuzrození/vtělení do jiné bytosti narozením

¹⁸ Jedná se o etický zákon příčiny a následku, jinými slovy: Každý čin má své následky, které daného jedince někdy v budoucnu dostihnou. A to ať se jedná o dobré či špatné skutky.

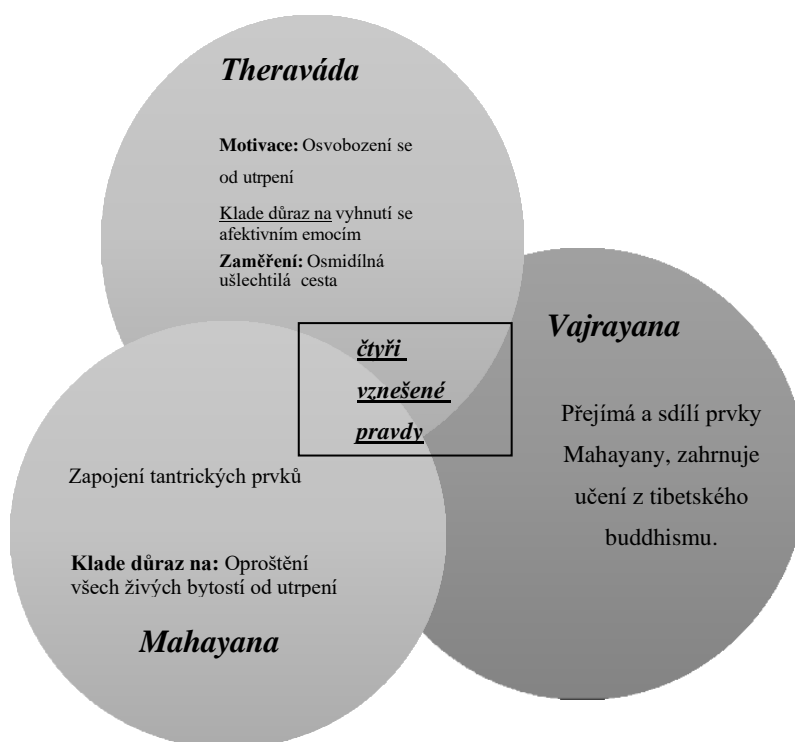
¹⁹ Mantra je označení pro posvátná slova či verše obvykle opakovaně recitovaná s určitým významem a určena dané bódhisattvě.

Jinými slovy, za základní cesty či školy se obecně považují:

- škola předků – nejstarší cesta, vycházející přímo z tibetského učení – *Theravada*,
- cesta velkého vozidla – pojímající spásu pro veškeré živé bytosti – *Mahayana*,
- diamantová cesta/vozidlo (snaha o destilaci jedu na jeho nejčistší podobu) – *Vajrayana*. (Namchak, 2016).

Za společné základní pilíře se považuje úcta k přírodě a její aktivní ochrana, učení Buddhovo a snaha o vymanění se z koloběhu znovuzrození spolu s vírou ve tři posvátné klenoty: *Buddha*²⁰, *Dharma*²¹ a *Sangha*²². (McGuire, 2021)

Na následujícím schématu lze vidět rozdělení základních buddhistických škol, jejich vzájemné prolínání, odlišnosti a společný základní prvek, jimiž jsou čtyři vznešené pravdy²³.

2. schéma: Hlavní buddhistické školy, jejich protínání a odlišnosti. Vytvořeno dle předlohy (Namchak, 2016)

²⁰ V tomto kontextu značí průvodce, osoba, která dosáhla plného osvícení

²¹ Dharma mívá více významů, nicméně v kontextu tří klenotů („Three Jewels“), jednom ze základních buddhistických učení, se jedná o proces.

²² *Sangha* značí také společenství těch, kteří se vydali následovat učení Buddhovo. Termín je však vykládán i v dalších podobných významech.

²³ Jsou základem Buddhova učení, pojímají koncept příčiny utrpení.

Školy jsou rozšířeny v různých zeměpisných oblastech, liší se v motivaci, zaměření a sféře, na kterou kladou důraz. Častokrát se však cesty v určitých bodech prolínají a v některých státech může být vyučovaná jedna škola spolu s prvky školy jiné. Všechny cesty však mají společný základ a tím jsou čtyři vznešené pravdy. (Harvey, 2012)

Hlavní částí buddhistické filozofie je pojednání o všech formách utrpení během pozemského života, jeho příčinách a s tím spojené *sansáre*²⁴ a možném oprostění se od utrpení (Priyadarshini, 2015) Ve snaze dosažení vnitřního klidu a pravé podstaty existence, se využívají praktiky meditace a *mindfulness*²⁵. Zejména pak také praktikování počestného života dle osmidílné stezky²⁶ a čtyř vznešených pravd, které jsou považovány za základní praktické výstupy z buddhistické teorie. Některé dále zmíněné praktiky se liší dle zvolené buddhistické školy, země, komunitních či rodinných norem nebo dle vedení daného *Rinpoche*²⁷. Mezi tyto variabilní praktiky patří zejména uctívání dané *bodhisattvy*²⁸, odříkávání manter či rituály (Long, 2021).

Stěžejními pilíři buddhismu jsou následující fakta: 1) Primárním cílem je osvobození se od utrpení (Shimizu, 2021). 2) Každý může dosáhnout stavu *Nirvány*²⁹, pokud osvobodí svou mysl od „pěti jedů“, jimiž je míněno:

- silný hněv,
- bezmezná hloupost,
- pýcha,
- velmi silná touha vlastnit neboli chtíč,
- závist.

²⁴ Kruh opětovného znovuzrození

²⁵ „Mindfulness, neboli věnování pozornosti určitým způsobem, tj. záměrně, v přítomném okamžiku a bez posuzování.”- Jon-Kabat Zinn (Dvořák, 2023)

²⁶ Osmidílná stezka je součástí čtyř ušlechtilých pravd a hovoří o cestě vedoucí k odstranění strastí pomocí praxe osmi zásad.

²⁷ Titul, který bývá používán v buddhismu k uctivému oslovení lámů. Uděluje se tomu, kdo byl rozpoznán jako reinkarnace velkého učitele.

²⁸ Slovo je vytvořeno ze sanskrtského kořene *bodhi*, což znamená probuzení nebo osvícení, a *sattva*, což znamená bytí. Základní význam slova je "bytost, která je na cestě k osvícení".

²⁹ Pojem *Nirvána* znamená osvobození od veškerých pout, v obecném slova smyslu oprostít se. Značí také zánik všech strastí a utrpení.

Základem je prozření, že pravé bohatství se skrývá v nemateriálních hodnotách. O tom pojednává i spis „O třech klenotech“, jimiž jsou:

Buddha (jako osoba „*The Buddha*“ jež má jedince vést),

Dharma (nalezení podpory v nekonečnu, ale také proces učení),

Sangha („správný směr“).

Skrze tyto vzácnosti se jedinec může vyvarovat sejítí z cesty a tudíž pohlcení démonem touhy, který nikdy nedosáhne nasycení a představuje tudíž nekonečné bažení po stále větším množství materiálních věcí. (Sarao, 2017)

Za velmi stěžejní a nadčasové jsou považovány Buddhovy rozpravy v kánonu, které se díky škole Theravády zachovaly v původním jazyce páli³⁰. (Rozeňal, 1994) Buddhovy spisy jsou jedním ze základních výchozích, ve kterých mimo jiné pojednává o politice, ekonomice či správném řízení státu. (Long, 2021) Za další velmi významný pramen buddhistické nauky lze považovat sůtry v kanonistických sbírkách. Jednou z významných sbírek učení Mahájánového buddhismu je sbírka „A Treasury of Mahayana Sutras“. (Chang, 1983)

Po zmínění těchto stěžejních myšlenek, které tvoří samotné jádro buddhistické filozofie, je relevantní jej doplnit o přístup, který se do buddhismu implikoval během formování jeho různorodých škol a podob po Buddhově smrti. Za tuto myšlenku lze považovat *Memento Mori*, vědomost vlastní smrtelnosti, v přímém překladu z latinského originálu: „Pamatuj na smrt.“, „Pamatuj, že jsi smrtelný“. Tento myšlenkový koncept je přejatý z antického Řecka od stoiků, kteří se soustředili na dosažení absolutního duševního klidu a vyrovnanosti. Přijímají pomíjivost okamžiku a neustálou přítomnost smrti. (Breitbart, 2019)

Lze usuzovat, že buddhistická filozofie se neustálým vývojem inspirovala také dalšími směry a naopak různé směry se během svého vývoje inspirovaly inovativním buddhismem. (Harvey, 2012)

³⁰ staroindický jazyk příbuzný sanskrtu

b) Buddhismus v Bhútánu

V Bhútánu se praktikuje cesta Mahájány. Všeobecně je kladen důraz na respekt ke starším, laskavost k mladším a soucit ke zvířatům. Skrze tuto filozofii přispívá ke zlepšení například právě koncept GNH. Do Bhútánu byl buddhismus rozšířen guruem³¹ *Padma sambhava* v osmém století (Jerryson, 2017). I dnes lze najít spoustu mužských i ženských klášterů s mnichy nebo mniškami, kteří svůj život plně soustředí na spirituální cestu. Jsou považováni za nositele buddhistické tradice a zároveň je kladen velký důraz na jejich tvorbu buddhistické komunity či *Sanghy*. (Sarao, 2017)

Víra je v Bhútánu považována za stěžejní pilíř národní identity a nikoli pouze za poziční ukazatel. Ve valné míře je vnímána spíše jako životní styl, který je protkaný v každodenním životě běžných obyvatel. Buddhismus je sice oficiálním státním náboženstvím Bhútánského království s více než 75 % vyznávajícími, nicméně obecně není považován za náboženství jako takové, nýbrž za učení a vedení každého jednotlivce k dobrému životu. Forma učení je založena na výkladu učení Buddhova, které lze spatřit zejména v kultuře, čímž je hlavní podstata zpřístupněna všem bez rozdílů. Praktikovaná škola Mahayany je známá jako cesta *Manter* (Givel, 2015), od ostatních základních cest se liší v propojení tantrických prvků a hlavním důrazem na osvobození všech živých bytostí od utrpení (viz schéma).

Taktéž je důležité zmínit, že víra zde do značné míry determinuje výrazný apel na ochranu přírodního bohatství. Bhútánský buddhismus se výrazně liší od výchozího tibetského buddhismu zejména svými rituály, liturgií a klášterní organizací. Státní náboženství je značně finančně podporováno vládou prostřednictvím dlouhodobých, každoročních dotací podporující údržbu a chod klášterů, svatyní a zasvěcený život mnichů a mnišek. (Jerryson, 2017).

V rámci každodenní buddhistické praxe je zásadní uvědomění si sakrální hodnoty v nemateriálních objektech, a to v praxi jakékoli buddhistické školy a v jakékoli míře či hloubce (světské, klášterní). Buddhisté se zdokonalují v praktikování nezištnosti, duševní vyrovnanosti v úzkém vnitřním a fyzickém spojení s přírodou, a to například pomocí meditace, technik mindfulness či čtení z véd. K buddhistické praxi patří také řada rituálů a obřadů, což se týká zejména klášterní praxe. (Jurmey, 2022)

³¹ Guru v sanskrtu znamená duchovní učitel

Možná právě v těchto rovinách, při značném vlivu modernizace, která má velký vliv zejména na dospívající jedince a mladé dospělé, je důkladné vzdělání ve všech rovinách velmi stěžejní pro zachování buddhistických norem, hodnot a národní identity. Bhútán je vystaven působení mnohačetných vlivů modernizace, zejména jejího „působení zevnitř prostřednictvím sociální sítě“. Z toho důvodu již zdaleka nelze říci, že by byl zemí zcela neposkvřenou externími vlivy, ve které všichni občané stále žijí tradičním způsobem. To je však považováno za ryze západní utopii (Brunet et al., 2001). Lze však uvažovat nad mírou úspěšné, vládou proklamované implementace politiky střední cesty ve všech směrech a s ní také množství stability mezi tradičními prvky a převzatými západními normami.

Tradice a kultura jsou velmi úzce spjaty s buddhistickými prvky. Podle slov bývalého ministra školství Lyonpo Norbu Wangchuka by důležitost bhútánské kultury měla být chápána následovně: „V ústavě je přímo stanoveno jako povinnost každého občana zajistit, že naše kultura bude chráněna a promována, jelikož je to spolu s přírodním bohatstvím jádro bhútánské ojedinělosti (Jurmey, 2022).

Kultura je opravdu silným elementem, proniká i napříč bhútánským školním systémem a determinuje styl výuky. Buddhistické prvky pronikají do mnoha školních programů a tvoří specifické rutiny a praktiky. Jako příklad můžeme uvést zahájení výuky meditační technikou mindfulness pro podpoření mysli nebo výuka o buddhistických hodnotách pro zvědomení důležitosti nemateriálních věcí a mnohé další prvky zakomponované do výuky a studijního kurikula. (Brooks, 2011; Jurmey, 2022)

I. Formální stránka praxe buddhismu v Bhútánu

Buddhismus má v Bhútánu velmi specifickou formu. Namísto státního náboženství je pokládán spíše za duchovní bohatství, myšlenkový směr, který tvoří samotné jádro země. Nicméně i přes jeho všudypřítomnost a zakotvení v ústavě je zapotřebí ho striktně oddělit od zákonodárných a výkonných orgánů. Je nutné brát v potaz, že Bhútán není teokratický stát.

I přes nadřazenost buddhistického vyznání a duchovního bohatství zde nejsou žádné pravomoci k zásahu do řízení státu a politiky. Je tedy důležité klást důraz na oddělení náboženství a náboženských subjektů od politiky, ctít svobodu vyznání a praktikování jakéhokoli náboženského vyznání na bhútánském území. To však do té míry, dokud tyto praktiky nezpůsobují újmu nikomu a ničemu jinému, takto je to deklarováno Ústavou Bhútánského Království. (Royal Court of Justice, 2008)

Proti zásahu buddhismu do politických a jiných právních záležitostí se vymezuje například i Australský žurnál pro asijské právo, Dále pak nutno upozornit, že stěžejní milníky jsou vymezeny i samotnou Bhútánskou ústavou³². Přesto je namístě být vůči plné svobodě vyznání skeptický. Podíváme-li se na míru svobody vyznání zaznamenanou SPI³³ indexem, dostaneme hodnotu 1,88 při intervalu 0–4, kdy 4 značí plnou svobodu (Stern et al., 2022). Tato hodnota řadí Bhútán na 146. místo ze 169 zemí, což nám může reflektovat také problematiku minority křesťanů a s tím spojené politiky „jeden národ, jedni lidé“³⁴. (Walcott, 2011)

³² Konkrétně zmíněno v článku 3. Duchovní dědictví, odstavec 3.

³³ SPI index společenského pokroku, který je dále specifikovaný v kapitole 5.c

³⁴ The policy of "One Nation, One People" – politika pro „zachování bhútánské identity“, vedena však na úkor menšin.

V případě zavržení segregáčně či rasisticky zbarveného přístupu k občanům s jiným vyznáním však musíme zmínit přinejmenším zvýhodňující postavení občanů vyznávající buddhismus. Buddhisté mají zaručené zastoupení v Národním shromáždění a Královské poradní radě, tvoří také většinu společnosti, a tudíž mají zajištěný „vlivný hlas“ ve veřejné politice. (Whitecross, 2007)

Nejvyšší náboženskou postavou je pro Bhútánce Je Khenpo, který je též hlavou Dratshang Lhentshog, ústředního klášterního tělesa Bhútánu. Jeho zodpovědností je dohled nad náboženskými záležitostmi země. Je volen a jeho navrnutí na zvolení musí být schváleno králem. Je oslovován Jeho Svatost a drží velmi vysoký post, který je symbolizován například tím, že jako jediná osoba po králi může nosit safírový kabney.³⁵ (Jerryson, 2017)

³⁵ specifický hedvábný šál značící určité postavení v rámci struktury konstituční monarchie

Nejčastěji uctívána *bódhisattva* je Green Tara. Tara je vnímána jako vtělení soucitu a moudrosti, jedná se o ženské vtělení osvícené bytosti tibetského buddhistického panteonu. Je esencí probuzené lásky a soucitu, známá jako „matka všech buddhů“ a „ta, která převáží bytosti přes oceán samsáry“. (Drolma, 2022)

I když je Green Tara často zobrazována jako ženská postava, v Mahájánovém buddhismu není běžné rozlišovat božstva podle pohlaví. *Bódhisattvy* mohou mít podobu jak muže, tak ženy. Z podstaty věci jsou však genderově neutrální, nachází se v pozici nad genderem. Mnohem důležitější je jejich symbolický význam a učení, které představují. Green Tara je symbolem soucitu a ochrany před nebezpečím, pomoci v nouzi a podpory duchovního rozvoje. Její zelená barva symbolizuje energii, je spojována s přírodou a léčením. (Nyinda, 2021)

II. Tradiční buddhistické hodnoty praktikované v Bhútánu

Tradiční neodmyslitelnou součástí Bhútánu jsou festivaly zvané *Tsechus*. Tyto velkolepé akce, které jsou pro Bhútánce velmi důležitým projevem kulturního a náboženského vyznání, zcela jistě ukazují na specifika a výjimečnosti Bhútánského království. Většina pevností *dzongs* a klášterů *goembas* otevírá své brány a oslavují se zde každoroční festivaly, při kterých se představují divoká akrobatická taneční představení či tradiční tance. (Brunet et al., 2001)

Největší a nejvýznamnější festival je *the tsechu*, konaný na počest Guru Rinpocheho. Festivaly v Bhútánu jsou obvykle velkolepé, velmi barevné, zdobené a bohaté. Zahrnují také maskované tanečnické většinou v kostýmu draka (národního symbolu), nicméně variabilita a pestrobarevnost různých kostýmů je daleko širší. Objevují se ztvárnění hrdinů, démonů, zvířat a milosrdných či rozhněvaných božstev. (Rinzin, 2006)

Mezi další specifika a tradiční bhútánskou buddhistickou hodnotu patří například tradiční oděv. Bhútánci jej nosí na veřejná místa, do práce či do škol. Muži nosí oděv zvaný *gho*, varianta pro ženy se nazývá *kerá* (Shaw et al., 2018).

Tradiční stavby

Bhútánská architektura je bezpochyby ohromujícím spojením starověké kultury a elegantního designu vloženého do překrásné krajiny rozlehlých údolí a stoupajících vrcholů hor. Zdejší architektura je realizovaná ve specifickém národním stylu stavby. Dále lze zmínit používání tradičních maleb na stěny domů ve stylu *Dzongka*³⁶. S jistotou lze tedy říci, že architektura skrývá jak buddhistické, tak zejména národní hodnoty. (Retty, 2014)

Za nejstarší stojící budovy jsou považovány Jambay Lhakhang a Lhakhang Karpo ve městě Bumthang či Nagpo ve městě Haa. Datují se od 7. století. Mezi významné stavby tradiční architektury patří velké pevnosti zvané *Dzong*, chrámy (*Lhakhang*), kláštery (*Goenpa*), mosty (*Zam*), paláce (*Phodrang*) či tradiční lidové stavby (*Yue Chim*). Tradiční architektura se v Bhútánu po mnoho staletí přizpůsobovala místnímu prostředí, klimatu, materiálům, technologiím a významně také kulturním tradicím. Následně byla přizpůsobována i tak, aby uspokojila nejen funkční a ekonomické potřeby, ale také sociální a duchovní požadavky. Základními stavebními materiály tradiční architektury jsou zejména hlína, kámen, dřevo a bambus. (Retty, 2014)

Posvátná místa, stezky, vrcholy

Posvátnými přírodními místy mohou být hory, louky, kopce, řeky, laguny, prameny, jeskyně, skalní útvary či jednotlivé stromy a přírodní útvary. Za posvátnou oblast se může bezpochyby považovat bezprostřední okolí hory Mt. Kailash, která přispívá lidskému blahobytu od duchovní přes kulturní až po materiální zdroje. (Bhattarai, 2021)

Prostřednictvím ochrany přírody jsou posvátné přírodní lokality uznávány jako místa, která mohou poskytovat a udržovat ekologickou ochranu a také podporovat biologickou rozmanitost (Knapp, 2012).

³⁶ Jedná se o charakteristický typ opevněné chrámové architektury, který se vyskytuje především v Bhútánu a Tibetu.

Jmenovitě lze vyčlenit následující chráněné oblasti:

- Nabji Korphu Lakhang nacházející se v chráněné oblasti národního parku Jigme Singye Wangchuck National Park,
- Taktsang Phelphug a Tango Chari, jako postavené památky s ekologickou hodnotou v jejich okolí
- Beyul Khempajong – posvátné přírodní místo
- národní park Sagarmatha – buddhistická posvátná přírodní památka v regionu, ve kterém se nachází Mount Everest
- oblast krajiny Kailash – je význačným poutním místem uctívaným několika různými náboženstvími. Nyní je snaha o to, aby se stala přeshraniční chráněnou oblastí na pomezí Indie, Nepálu a Číny.

Právě k monitoringu a ochraně posvátných míst slouží i aktivita následujících mezinárodních organizací, jako je IUCN³⁷ (pro oblasti chráněné krajiny) či UNESCO³⁸ (pro ochranu přírodních památek). (Brooks, 2011; Gupta & Agrawal, 2017)

³⁷ Mezinárodní svaz ochrany přírody – International Union for Conservation of Nature and Natural Resources

³⁸United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization – Organizace spojených národů pro výchovu, vědu a kulturu

4) Zhodnocení socio-ekonomického Rozvoje Bhútánu

Za stěžejní pilíř Bhútánské rozvojové vize lze považovat snahu o synergii sociálních, environmentálních a ekonomických prvků. K podpoře socio-ekonomického rozvoje v Bhútánu obecně slouží koncept Hrubého národního štěstí či pětileté rozvojové plány FYP³⁹. Bhútánský rozvoj je velmi specifický, a to zejména svým působením. Obecně totiž platí, že prvně cílí na osobní rozvoj a rozvoj správných hodnot a přístupu jedince, a to již v rámci vzdělávání (Jurmey, 2022). Poté je z logiky věci možné dosáhnout socio-ekonomického růstu v sounáležitosti s ochranou životního prostředí a posílení kulturního zdraví, a nakonec také zakotvení ušlechtilého cíle, za něj je považováno správné vládnutí. Rozvoj by tedy měl jít oběma směry, jak od jedince ke společnosti, tak zásadními kroky učiněnými vládnoucími orgány. (Ura & Galay, 2004)

Bhútánská vize pro udržitelný rozvoj by se dala podle Brooks (2011) přirovnat k balancování mezi potřebami a přáními. Právě tento vědomý odraz rozdílů mezi přáními a reálnými potřebami bude pro zemi a její další směřování velmi důležitý. Zejména při potýkání se s obtížemi spojenými s aspekty globalizace a modernizace, s kterou se neodmyslitelně pojí individualismus, a tím pádem také sociální, kulturní a nezpochybnitelně i environmentální změny. Tyto změny jsou však pro Bhútán ohrožující a v jisté míře také nežádoucí. Jádrem bhútánského rozvoje totiž tkví v řízeném ekonomickém růstu v rámci „politiky střední cesty“ MPS⁴⁰ spolu s dalšími rozvojovými cíli, které by měly vést k maximalizaci hrubého národního štěstí. Tento přístup k rozvoji a měření vývoje velmi blízce odpovídá myšlenkám aktualizovaného vydání světově známého díla: „Limity růstu: 30letá aktualizace“. (Locke, 2020)

Takto řízený ekonomický růst by měl podléhat principům politiky střední cesty. Strategie MPS je určena zejména pro ochranu přírodního bohatství, vyčerpatelných zdrojů a buddhistických principů neutrality, přímosti a vyrovnanosti. Jedná se o vyvarování se extrémním výkyvům. Tato rovnováha v rozvoji formuluje čtyři základní složky: rovnováhu mezi materialismem a spiritualismem, důraz na specifický potenciál rozvoje a decentralizaci vlády a integrovaného řízení. (Brunet et al., 2001; Rinzin, 2006)

³⁹ FYP – five Year Plan – je pětiletý strategický rozvojový plán, který má za cíl zlepšit rozvojový, hospodářský a sociální vývoj Bhútánu. Tyto plány určují priority, cíle a opatření, která mají být implementována v průběhu daného pětiletého období. Slouží jako rámec pro řízení rozvoje země, který zajišťuje, aby se ekonomický rozvoj sladil s potřebami obyvatelstva a s dlouhodobou udržitelností.

⁴⁰ MPS – Strategy of Middle Path policy – strategie politiky „střední cesty“

MPS byla formulován pro lepší řízení ekonomických možností šetrně k životnímu prostředí jako výsadní postup při implikaci rozvoje. K zavedení této strategie vedl především alarmující impakt industriální expanze, rozvoj infrastruktury, urbanizace a vysoký tlak na přírodu a krajinu. Politika střední cesty je tedy součástí rozvojového řízení zejména z důvodu masivního tlaku na přírodní bohatství. (Rinzin, 2006)

V práci je socio-ekonomický rozvoj Bhútánu ilustrován pomocí indikátorů: Hrubé národní štěstí (GNH), Index lidského rozvoje (HDI) a Index společenského pokroku (SPI), a to z důvodu pokrytí nezávislého srovnání v oblasti multidimenzionálního měření.

a) Hrubé národní štěstí – GNH

GNH – Gross National Happiness – Hrubé národní štěstí je bhútánský specifický indikátor rozvoje, který poukazuje na nedostatečný rozměr běžně používaného GDP (hrubého domácího produktu). Inovativní myšlenka zavedení filozofie štěstí bere v potaz se stejnou měrou důležitost všeobecné prosperity, globálně zdravé společnosti s plně fungujícím společenstvím, přínos blaha a radosti z obklopení bezpečným a prosperujícím prostředím, pevným komunitním zázemím a rovněž i rovnováhu v pracovním a osobním životě (Biswas-Diener & Lyubchik, 2015).

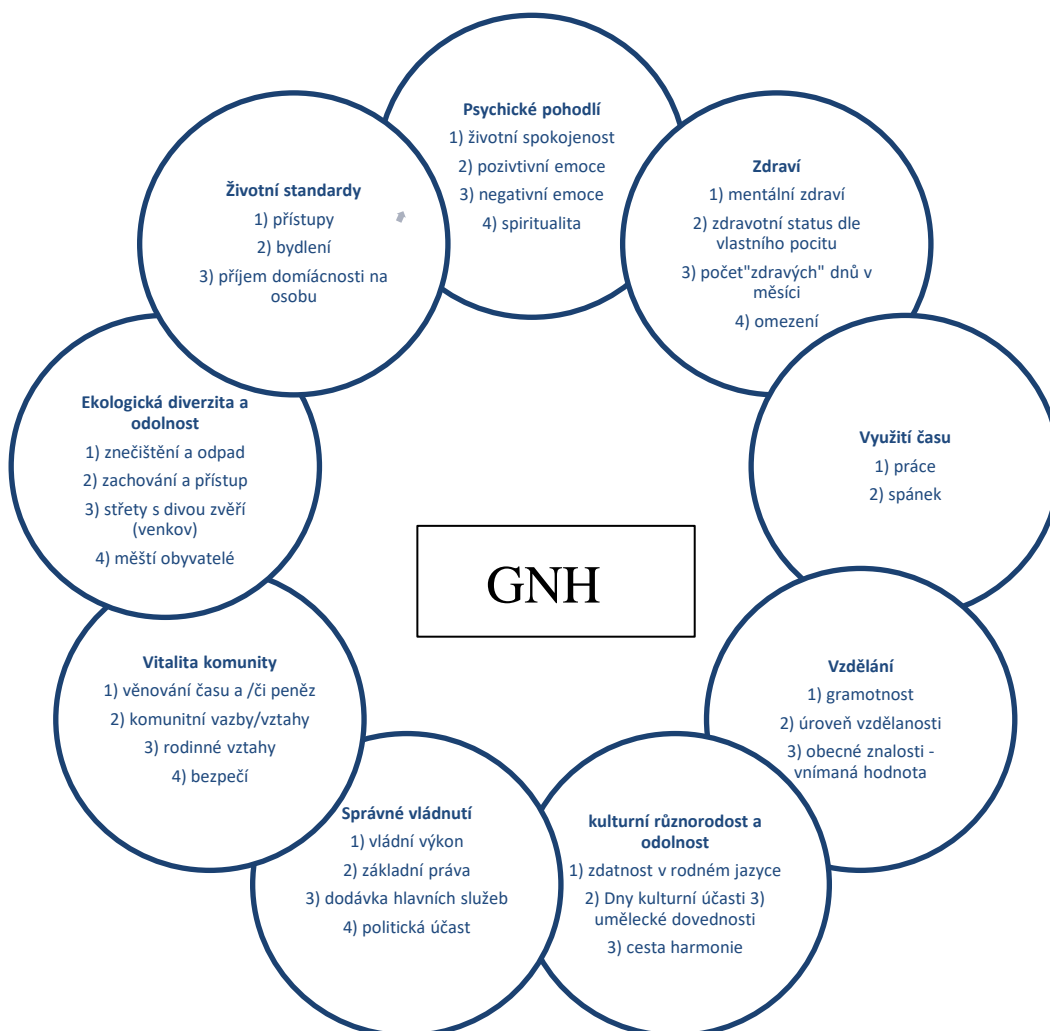
Ve čtyřech základních pilířích poukazuje na ochranu kulturních tradic, udržitelného a spravedlivého socio-ekonomického rozvoje, dobré vlády, udržování a ochrany přírodního prostředí. Snaží se poukázat na důležitost větší šíře zkoumané oblasti, která lépe reflektuje míru prosperity celé společnosti (Harvey, 2012).

Bhútánský model Hrubého národního štěstí a jeho výstupní data jsou výsledkem komplexního šetření v 9 oblastech, a to na základě 33 indikátorů a 124 proměnných (Lepeley, 2017). Na základě výsledků Hrubého národního štěstí lze identifikovat čtyři skupiny obyvatel podle míry spokojenosti a dostatku. Těmito skupinami jsou: nešťastní, nepříliš šťastní, velmi šťastní a hluboce šťastní obyvatelé. Výzkum se soustředí na dva základní fenomény, na analýzu šťastných a nešťastných obyvatel, a na možnosti docílení nárustu míry štěstí a dostatku mezi nešťastnými a nepříliš šťastnými občany. Za šťastné obyvatele jsou považováni ti, kteří již prožívají štěstí a dostatek. Naopak za nešťastné a nepříliš šťastné občany jsou považováni ti,

kteří nezažívají dostatek v dostatečném množství oblastí s přiřazenou vysokou hodnotou. (Bhattarai, 2021)

S určitým odstupem by se dalo říci, že koncept funguje jako komplexní rozvojový indikátor, který zohledňuje také podporu méně prosperujících oblastí, zejména kvůli faktu, že prostřednictvím konkrétnějšího pohledu na obyvatele a jejich potřeby lze docílit stabilnější funkce státu, jakožto celku tvořeného každým jednotlivým občanem (Rinzin, 2006).

Koncept Hrubého Národního Štěstí sestává z následujících indikátorů a oblastí, které jsou znázorněny na následujícím schématu. Na schématu je v každém z 9 kruhů (značících 9 oblastí) znázorněna konkrétní zkoumaná oblast a její indikátory.

3. Schéma: Oblasti a indikátory tvořící index Hrubého národního štěstí. Vypracováno dle předlohy (Biswas-Diener & Lyubchik, 2015)

V tabulce si můžeme všimnout dělení respondentů (obyvatel) do 4 základních skupin, dle „míry štěstí/spokojenosti“. Dále pak dělení na rezidenty, kteří dosahují dostatku v dostatečném množství proměnných s vysokou hodnotou a na rezidenty kteří takového dostatku nedosahují. Nakonec vidíme výslednou hodnotu GNH indexu. (Gupta, 2017). Rozdělení obyvatel do skupin by v celkové míře indexu GNH mělo vypovídat o faktu, do jaké míry jsou obyvatelé šťastní, respektive zažívají dostatek v dostatečné míře oblastí s vyšší váhou. (Ura et al., 2012).

Výsledky měření hodnoty Hrubého národního štěstí v Bhútánském království pro období mezi lety 2010 – 2015 a 2015 – 2020. jsou prezentovány v tabulce níže.

Skupiny obyvatel	2010	GNH hodnota	2015	GNH hodnota	2020	GNH hodnota
Hluboce šťastní	8,3 %	0.743	8,4 %	0,756	9,5 %	0.781
Velmi šťastní	32,6 %		35 %		38,6 %	
Nepříliš šťastní	48,7 %		47,9 %		45,5 %	
Nešťastní	10,4 %		8,8 %		6,4 %	
Dosahující dostatku	40,9 %		43,4 %		48,1 %	
Nedosahující dostatku	59,1 %		56,7 %		51,9 %	

*1. tabulka: Výsledky měření GNH indexu pro roky 2010, 2015 a 2020
zpracováno dle: (Balasubramanian & Cashin, 2019; Alkire, 2023)*

Ve srovnání mezi lety 2010 a 2015 vidíme pozitivní trend jak v navýšení celkového indexu bhútánského GNH o 1,8 %, tak ve zvýšení počtu intenzivně šťastných obyvatel a snížení počtu obyvatel nešťastných. Mezi lety 2015 a 2020 dochází k ještě znatelnějšímu nárůstu celkové hodnoty GNH a to o 3,3 %, trend zůstává. Podíváme-li se na obyvatele, kteří dostatku dosahují a na ty, kteří dostatku nedosahují, tak můžeme vlivem nárůstu Hrubého národního štěstí, zaznamenat výrazné přiblížení k vyrovnanému podílu občanů v obou sférách.

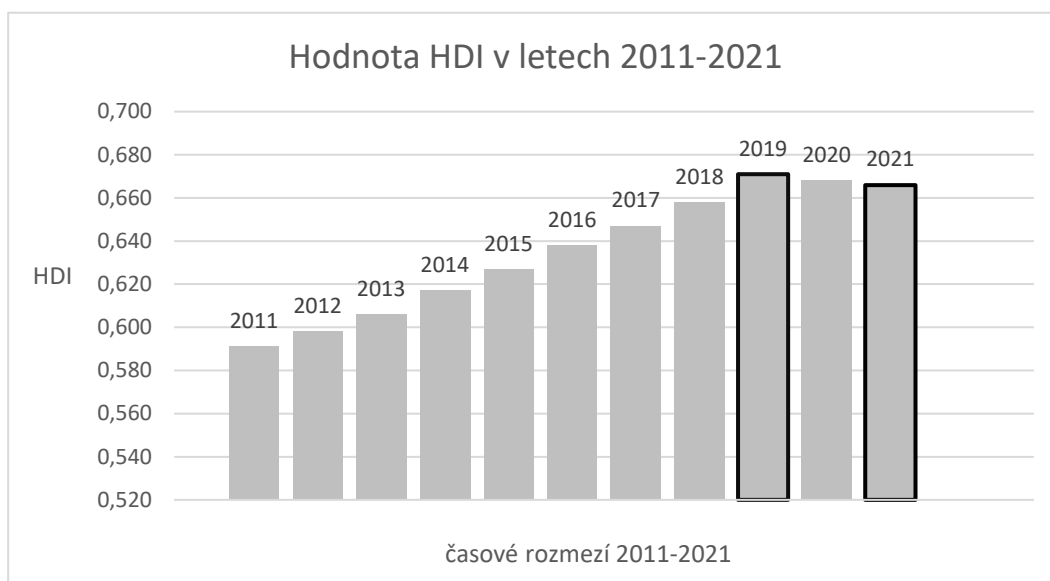
V rámci procesu stanovení indexu Hrubého národního štěstí, je důležité zmínit jeho komplikovaný sběr dat. Stanovování míry štěstí a umístění do patřičných kategorií je relativně obtížné již z několika důvodů. Sběr dat je pořádaný formou otázek a může se tudíž stát, že respondent nebude chtít na některou z nich odpovědět (Ura, 2012). Dále je místy nevyvážené pojetí “prožívání dostatku v určitých doménách”, které se následně započítává do celkové hodnoty indexu, podle níž je určena „míra štěstí“. Každá doména má přiřazenou určitou bodovou váhu a to může být v jistých případech lehce zkreslující. Nicméně vzhledem ke komplexnosti a rozsáhlosti indexu, se tyto zkreslující faktory musí brát v potaz. (Thinley & Hartz-Karp, 2019).

b) Index lidského rozvoje – HDI

HDI – Human Development Index – Index lidského rozvoje je celosvětově užívaný, základní ukazatel lidského rozvoje, resp. socio-ekonomické prosperity. Poskytuje základní přehled o úrovni lidského rozvoje a míry prosperity země. HDI index funguje na bázi tří ukazatelů, jimiž jsou kvalitní a dlouhý život, přístup ke vzdělání a dobré životní standardy. Konkrétní ukazatele použité v indexu jsou čtyři, jedná se o: hrubý národní příjem na osobu (HNP per capita), předpokládaná délka dožití, průměrná délka školní docházky a předpokládaná délka školní docházky (Dolkar, 2022).

Vývoj HDI v Bhútánu od roku 2010 (počátek dostupnosti dat pro Bhútánské království) do roku 2021

V roce **2010**, kdy země poprvé poskytla data pro měření indexu lidského rozvoje, činila hodnota HDI v Bhútánu **0,581**, což reflektovalo průměrnou délku dožití 68,4 let, v průměru 2,3 roku odchozené školní docházky a HDP na osobu činilo 7 718 USD. Výchozí hodnota HDI se v průběhu let konstantně zvyšovala (v průměru o 0,010 ročně) až do roku 2019, od kdy postupně klesá.

*1. graf: Znárodnění hodnoty HDI mezi lety 2011-2021.
Zpracováno dle předlohy: (United Nations Development Programme [UNDP], 2022)*

Jak je z grafického znázornění hodnoty HDI pro Bhútánské království mezi lety 2011 až 2021 patrné, tak milníky v relativně konstantním postupu byl rok 2019. V tomto roce Bhútán zaznamenal nejvyšší přírůstek (0,013). Očekávaná délka dožití se vyšplhala na 71,4 let, průměr strávených školních let se zvýšil na 5,2 roku a HNP per capita na 10 792 USD. V následujících letech 2020 a 2021 země zaznamenala poprvé pokles, který byl však způsobený zejména ztrátou na HNP (Dolkar, 2022; United Nations Development Programme [UNDP], 2022).

Protože ukazatel HDI nemusí být dostatečně vypovídající o celkovém společenském rozvoji Bhútánu (zahrnuje jen tři dimenze, z toho je jedna čistě ekonomická), je ilustrace socio-ekonomického rozvoje Bhútánu doplněna o třetí metriku, Index společenského pokroku (SPI), který je multidimenzionálního objektivního charakteru.

c) Index společenského pokroku – SPI

SPI – Social Progress Index – Index společenského pokroku je další možností, jak měřit společenský blahobyt a vývoj. SPI index je pravidelně zveřejňován od roku 2013 a jeho cílem je podněcovat společenský rozvoj poskytováním dat ohledně společenského pokroku na úrovni států, ale i nižších administrativních jednotek. Index společenského (nebo i sociálního) pokroku se skládá ze tří dimenzí a celkem 12 komponent, čímž nabízí ucelenou a transparentní formu měření, která je založená na ověřených vstupních datech, přičemž funguje nezávisle na ekonomických ukazatelích. Díky jeho komparativní funkci je možné identifikovat konkrétní silné nebo slabé stránky jednotlivých států (Stern et al., 2021).

Index společenského pokroku se skládá ze tří fundamentálních prvků reflektujících společenský posun, které jsou označovány jako dimenze. Jedná se o *Základní lidské potřeby*, *Základy blahobytu a Příležitosti*. Pod každou z těchto tří dimenzí jsou čtyři komponenty, jejichž základní koncepce se týká a řídí otázkami, na které se odpovídá pomocí konkrétních ukazatelů s dostupnými daty (Stern et al., 2022).

Index / Dimenze / Komponenta	Skóre v roce 2022
Index společenského pokroku (SPI)	68,05
Základy lidské potřeby	80,22
• Výživa a základní lékařská péče	77,81
• Voda a sanitace	90,26
• Obydlí	88,49
• Osobní bezpečnost	64,31
Základy blahobytu	66,33
• Přístup k základnímu vzdělání	64,85
• Přístup k informacím a komunikacím	72,69
• Zdraví	69,74
• Kvalita životního prostředí	58,04
Příležitosti	57,59
• Osobní práva	73,90
• Svoboda osobní volby	66,68
• Inkluzivní společnost	57,48
• Přístup k pokročilému vzdělávání	32,30

2. tabulka: Souhrnné výsledky SPI indexu pro Bhútán v roce 2022.
Vpracováno dle předlohy: (Stern et al., 2022)

Z tabulky vyplývá, v jakých dimenzích si Bhútán vede nejlépe, dále je patrné, které oblasti se potýkají s větší mírou slabých stránek. Obecně nejlépe si vede v oblasti základních lidských potřeb s hodnotou 80,22. Oproti tomu nejhůře na tom jsou příležitosti, s hodnotou pouhých 57,59. Je také nutné poukázat na velké rozdíly mezi jednotlivými komponentami indexu. Kdy například komponenta měřící míru dostupnosti nezávadné vody a kvalitu hygieny má vysokou hodnotu 90,26, zatímco komponenta zohledňujícímu přístup k pokročilému vzdělávání je pouze na úrovni hodnotou 32,30 (Stern et al., 2022).

Bhútán dosáhl hodnoty celkového SPI 68,05 (z maximálně možné hodnoty 100). V globálním měřítku ho tedy tento index řadí na 78. místo z celkových 169 zemí.

d) Mezistátní srovnání v rámci regionu

Pro mezistátní komparaci rozvoje Bhútánu s vybranými regionálními státy (Indie, Nepál) byly zvoleny indexy HDI, SPI a PHDI⁴¹, které společně zohledňují všechny potřebné části pro zhodnocení sociálního, environmentálního a ekonomického rozvoje. Použitá data pro tato srovnání jsou z roku 2022.

<i>Stát</i>	<i>SPI</i>	<i>HDI</i>	<i>PHDI</i>	<i>rozdíl HDI a PHDI</i>
<i>Bhútán</i>	68,05	0,666	0,553	17%
<i>Indie</i>	60,19	0,633	0,609	3,80%
<i>Nepál</i>	59,39	0,602	0,584	3%

3. tabulka: Celkové srovnání Bhútánu, Indie a Nepálu ve všech stanovených indexech
Vypracováno dle: (United Nations Development Programme [UNDP], 2022; The World Bank Group [The World Bank, IBRD, IDA, IFC, MIGA, ICSID], 2023; Stern et al., 2022)

V tabulce můžeme vidět srovnání Bhútánu, Indie a Nepálu ve třech základních ukazatelích komplexního rozvoje. Bhútánské království se z výsledků profiluje ve většině indikátorů nejlépe. Největší problematiku však vykazuje v planetární zátěži. Index PHDI se může považovat pro další rozvoj Bhútánu za alarmující (Index vysvětlen níže). Země si zakládá na zachování přírodního bohatství a aplikaci udržitelného rozvoje, přitom z provedeného šetření dle Indexů Lidského rozvoje (HDI) a zmíněné zátěže na životní prostředí (indexu PHDI), jsou více než patrné nedostatky a v porovnání také výraznější odchylka.

⁴¹ *Planetary pressures-adjusted Human Development Index (PHDI)*, Index lidského rozvoje zohledňující planetární tlaky. Jedná se o index porovnávací úroveň lidského rozvoje v souvislosti s tlakem vyvinutým na planetu. Zohledňuje vypuštěné emise oxidu uhličitého na osobu, a to na základě výroby a materiální stopy na obyvatele. Výsledná hodnota PHDI tedy měří úroveň lidského rozvoje při zohlednění tlaku na planetu. V tomto indikátoru se Bhútán prezentuje nejhůře v porovnání s Indií i Nepálem. A to zejména z důvodů vysoké materiální stopy, tedy vysoké planetární zátěže (United Nations Development Programme [UNDP], 2022).

Dále si můžeme v detailnějším mezistátním srovnání, za pomoci indexu Společenského pokroku SPI, přiblížit jednotlivé oblasti (dimenze) a jejich hodnoty pro každý dílčí stát, abychom lépe porozuměli celkovému srovnání dle indexu SPI.

<i>Dimenze a hodnota SPI indexu</i>	Bhútán	Indie	Nepál
<i>Základy lidské potřeby</i>	80,22	73,80	74,59
<i>Základy blahobytu</i>	66,33	52,00	50,16
<i>Příležitosti</i>	57,59	54,77	53,42
Index společenského pokroku (SPI)	68,05	60,19	59,39

4. tabulka: Srovnání SPI indexu a jeho dimenzí, mezi Indií, Nepálem a Bhútánem, pro rok 2022.
Vytvořeno dle: (Stern et al., 2022)

Komparace vyznačená v tabulce vykazuje míra společenského pokroku (SPI) je v následující tabulce vyznačena v komparaci Bhútánského Království s Indií a Nepálem. Celková hodnota řadí Bhútán do popředí oproti porovnávaným státům z regionu s celosvětovým hodnocením na 78. umístění, oproti Indii 110. umístění a Nepálu 111. umístění. Dále lze vyvodit, z daných hodnot uvedených pro základní dimenze, že všechny státy mají společný značný nedostatek v oblasti příležitostí a relativní prospěch v Základních lidských potřebách.

Závěrem lze říci, že Bhútánské království vykazuje v rozvoji dlouhodobě pozitivní trend. Nicméně vysoká hodnota rozdílu mezi Lidským rozvojem a Planetárním tlakem může signifikovat znatelné potíže pro další rozvoj Bhútánu, a to ve všech oblastech.

5) SWOT analýza rozvoje v Bhútánu

V této části práce uplatním SWOT metodu pro zodpovězení výzkumné otázky ohledně slabých a silných stránek, a ohrožení a příležitostí v souvislosti s rozvojem Bhútánu. Uplatnění metody bude sloužit jako základní stavební kámen pro zhodnocení dosavadních poznatků a šetření v komplexní analýze. SWOT analýza povede svými výstupy k vyvození závěru, jeho interpretaci za pomoci hlavních výzkumných otázek a tím i k naplnění cíle práce.

Cílem metody je zjistit, do jaké míry jsou současné silné a slabé stránky relevantní a uchopitelné a do jaké míry je zkoumaný subjekt (stát) schopen se vypořádat s definovanými hrozbami a využít vzniklé příležitosti v daném prostředí. Pro stát je velmi důležité znát jak svá silná, tak i slabá místa, protože žádná strategie nemůže být sestavena bez zohlednění těchto faktorů (Armstrong, 1982; Gürel & Tat, 2017).

Před uplatněním samotné analýzy ještě jasně definuji jednotlivé charakteristiky interních a externích faktorů analýzy, jimiž jsou:

Silné stránky přidávají určitou hodnotu dané vlastnosti a činí jí zvýhodňujícím prvkem. V tomto smyslu se silná stránka vyznačuje pozitivním, výhodným a kreativním charakterem. Na úrovni států zahrnuje vlastnosti, zdroje, schopnosti či dovednosti, kterými konkrétní stát získává výhodu nad ostatními. Definuje tedy charakteristiky a situace, za kterých je daný stát efektivnější a výkonnější v porovnání s ostatními. Stát může být definován jako silný, rovný, či slabý v porovnání s konkurenty, a to na základě pěti kritérií. Těmito kritérii jsou rozvojový potenciál a relativní lidská kapacita, efektivita řízení, relativní finanční struktura, situace na trhu, produkce a technické kapacity.

Slabé stránky poukazují na situaci, při které zkoumaný stát nemá dostatečnou formu a nezbytné kompetence v klíčových oblastech. Dané faktory jsou znevýhodňující, jejich charakteristika je negativní a nepříznivá. Na státní úrovni se zaměřují na oblast, ve které je příslušná existence a kapacita státu znatelně slabší v porovnání s jinými a staví jej do nevýhodné role. Tento aspekt poukazuje na nedostačenou efektivitu, na oblasti, ve kterých je stát značně slabší, a celkově na aspekty, které negativně ovlivňují jeho výkon v porovnání s konkurencí.

Příležitosti v daném prostředí značí výhodnou situaci či kondici vhodnou pro aplikaci dané aktivity. Má pozitivní a příznivou charakteristiku. Pro státy příležitost značí vhodné načasování nebo výhodnou situaci, kterou disponuje v daném prostředí a která mu dává možnost naplnit stanovené cíle. Zpravidla přinášejí pozitivní výsledky a posun na základě analýzy prostředí, ve kterém se stát nachází.

Hrozby v daném prostředí představují situaci nebo stav, který ohrožuje plynulý chod, vývoj a aktualizaci činnosti. Odkazuje tudíž na nevýhodnou situaci, a proto má ryze negativní charakteristiku, které je třeba se vyhnout. Toho je možné docílit právě implementací preventivních opatření. Na rozdíl od slabých stránek jsou hrozby externí, tudíž mimo kontrolu státu. Zahrnují omezení, problémy či překážky, které mohou bránit v rozvoji státu. Při jeho plánování se jedná o element, který činí dosažení stanovených cílů složitým až nereálným. Pro vedení státu je důležité, aby umělo strategicky a pružně reagovat na vývoj ve svém okolí i mimo něj právě proto, aby bylo možné co nejvíce předejít dopadu hrozeb na funkci státu.

Níže uvádím zkonstruovanou tabulku SWOT analýzy aplikovanou přímo na socioekonomický a environmentální rozvoj Bhútánu.

<i>Silné stránky</i>	<i>Slabé stránky</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Stabilní a silný vládní systém • Úspěšné plnění pětiletých ročních plánů FYP • Specifický koncept rozvoje v rámci GNH • Škola Mahájána buddhismu jako pojící prvek bhútánské entity • Holistický přístup k rozvoji • Strategická partnerství • pravidelná interakce s klíčovými donory • Zavedené chráněné krajinné oblasti a stanovená minimální míra zalesnění (Aktuální zalesnění činí zhruba 72 % lesního pokryvu a 51 % území je tvořeno chráněnými přírodními oblastmi.) • Zavedená politika střední cesty pro aplikaci udržitelného rozvoje • Výrazný posun v rozvoji za předchozí období dle výkazu indikátorů 	<ul style="list-style-type: none"> • Vysoký tlak na přírodu a krajinu • Nepřizpůsobený trh práce (Nízké příležitosti) • Příliš úzce stanovené vazby s Indií omezující jednání na mezinárodním poli a to zejména v rámci exportu a importu zboží • Stále relativně vysoké rozdíly v kvalitě života napříč zemí - (Dle GNH indexu k roku 2020 stále ještě zhruba 1/2 obyvatel Bhútánu nedosahuje dostatku.) • Nerovné příležitosti (ať již vztažené k pracovnímu trhu, městské × venkovské populaci, genderu či vyznání) • Chybí konstantní kapitál na pokrytí odvětví ochrany přírodního bohatství a udržitelnosti a souvisejících oborech. • Obtížnost v určování validnosti GNH výstupních dat
<ul style="list-style-type: none"> • Příležitost rozvoje v řadě ekonomických aktivit (tematický cestovní ruch, hydroenergetika, větší obnos a variabilita vývozu) • Příležitost v rozvoj kvartérního a kvintérního sektoru • Pozvolný vstup na globální trh • Zisk nových donorů • Globální spolupráce s organizacemi pro konzervaci, ochranu a udržitelnost přírodního bohatství • Aplikace placených ochranných pracovních pozic • Zaměření na environmentální edukaci 	<ul style="list-style-type: none"> • Brain drain⁴² • Vysoká míra závislosti na Indii (bezpečnostní, ekonomická) • Nepříliš výhodná pozice na mezinárodním poli pro ekonomický růst (vyplývající z velmi striktních dohod s Indií v rámci exportu a importu zboží) • Globalizace • Obtížné přizpůsobení modernizaci současně se zachováním tradičních hodnot • potenciální hrozba čínských okupačních tendencí – bezpečnostní hrozby • Politika „jeden stát – jeden národ“ je ambivalentní • Míra demokracie v určitých oblastech (svoboda vyznání, projevu, rovnost) je stále nedostačující a nekorelující s nastaveným směřováním Bhútánu
<i>Příležitosti</i>	<i>Hrozby</i>

5. Tabulka. SWOT analýza socio-ekonomického rozvoje Bhútánského království – vytvořeno autorkou.

⁴²Pojem označující v doslovném překladu „odliv mozků“. Jedná se masivní odchod zejména mladé pracovní síly za lepšími pracovními příležitostmi a nebo příležitostmi v rámci vzdělání

a) Reakce na výstupy a prognóza vývoje do budoucna

Při porovnání výstupů všech čtyřech faktorů a obou dimenzí (zápory a klady) a jejich aplikaci na hlavní výzkumné otázky lze vyvodit následující závěry:

Bhútán vykazuje nad očekávání dobré výsledky v rozvoji. Má dobře podchycená strategická partnerství pro další spolupráci, disponuje řadou specifických nástrojů (jako je například koncept GNH, Mahájánový buddhismus a vše co k němu patří od sounáležitosti, přístupu k vlastnictví, hospodaření, duševní vyrovnanosti apod.)⁴³, které mohou být ještě znatelně více využity. Z hlediska udržitelnosti při rozvoji se Bhútán sice potýká s vysokým planetárním tlakem a obecně zátěží na své přírodní bohatství, nicméně je si stále dobře vědom nesměnitelnosti svých přírodních a kulturních specifík. S ohledem na tento fakt se pojí i příležitosti v rámci ochrany a environmentální výchovy. Nabídkou pracovních pozic v oblasti ochrany, spoluprací v edukačních programech v tomto odvětví by se Bhútánu mohly otevřít dveře k pokrytí slabé stránky a naplnění příležitosti k rozvoji a udržitelnosti. Z tohoto odvětví plynou i značné výhody v příležitostech spolupráce s ochránářskými a jinými organizacemi za účelem udržitelnosti, což by mohlo v konečném důsledku přinést jak environmentální, tak i ekonomický profit (např. v rámci tematického turismu⁴⁴).

Z analýzy dále vyplývá řada potřebných reforem, na které je ale nutné zajistit dostatek financí. Dle šetření lze však říci, že Bhútán má velmi dobré základy pro udržitelnou aplikaci sociálních, ekonomických i environmentálních prvků rozvoje. Důležitým úkolem v rámci sociální prosperity, je efektivní uchopení politiky střední cesty, a to zejména pro zajištění prosperity socio-ekonomického rozvoje a předejití potenciálním hrozbám, jako jsou globalizace a neřízená modernizace. Dále je nutné pokračovat ve zvyšování kvality života a dostatku, rovných příležitostí a přístupu pro všechny obyvatele bez rozdílů. V neposlední řadě analýza uvádí svazující strategické partnerství s Indií, jako limitující prvek pro ekonomický růst. Toto partnerství však musí nadále přetrvávat a to alespoň na bezpečnostní bázi, jelikož další externí faktor, proti kterému je Bhútán zcela bezmocný, jsou čínské okupační tendence. Tato bezpečnostní hrozba by byla bez právě zmíněného indického partnerství naprosto zjevně alarmující.

⁴³ ³⁶ Zde pochopitelně generalizují. Uchopení buddhismu jako zvýhodňujícího elementu je pojímáno v kontextu odlišného vnímání každodennosti, například v komparaci se západními zeměmi orientovanými zejména na konzum. Nechci tím však říci, že Bhútán nečelí tlaku konzumu nebo že veškerí Bhútánci jsou orientováni na duchovno.

⁴⁴ Tematický turismus je tematicky úzce zaměřená forma rekreačního cestovního ruchu.

6) Závěr

Dle dosud získaných dat a výstupů z analýzy SWOT lze dospět k závěru, že se Bhútánskému království podařilo dlouhodobě zlepšovat svou rozvojovou situaci. Vzhledem k úspěšnému nastolení a dlouhodobému chodu pětiletých rozvojových plánů, aplikací strategie politiky střední cesty a efektivnímu zohledňování hrubého národního štěstí můžeme říci, že Bhútánské království využívá svůj potenciál. Pakliže bude vývoj situace nadále příznivý v základních aspektech pro aplikaci dlouhodobě udržitelného rozvoje, má Bhútán vysokou pravděpodobnost detekovat limitující aspekty. Musí být však kladen značný důraz na socio-environmentální rozvoj a konstantní zlepšování socio-ekonomické situace. A to jak z hlediska snížení míry chudoby, tak i zvýšení pracovních a edukačních příležitostí.

Buddhismus v Bhútánu hraje signifikantní roli, jinými slovy je všudypřítomný. Lze ho spatřit jak v tradiční architektuře, každodenních rituálech, ve školství, v přítomnosti mnoha velmi dobře financovaných klášterů, ale také ve specifickém přístupu a chování valné části populace, zejména reprezentativních činitelů. Se státním náboženstvím se pojí i rozvojové nástroje jako je: politika střední cesty a koncept Hrubého národního štěstí.

a) Odpověď na výzkumné otázky

Stanovený cíl práce: Zhodnocení aktuálního socio-ekonomického rozvoje a jeho specifík v Bhútánském Království. Za hlavní výzkumné otázky byly v úvodu práce v reakci na cíl práce stanoveny následující HVO:

1. Jakou roli má v Bhútánu buddhistická víra a tradiční hodnoty?
 2. Jak lze zhodnotit aktuální socio-ekonomický rozvoj Bhútánu?
 3. Jaké jsou hlavní silné a slabé stránky, hrozby a příležitosti Bhútánského Království?
-
1. Buddhismus má v Bhútánu jednoslovně významnou a téměř všudypřítomnou roli, avšak ne všemu podléhající. Můžeme jej vnímat jako pojící prvek či součást kulturních specifík ovlivňující mentalitu a přístup Bhútánců. Buddhistické tradiční hodnoty jsou rozmanité a mnohdy se nacházejí v maličkostech, jako je tradiční oděv nebo nejčastěji uctívaná bódhisattva, přes doslova nepřehlédnutelné majestátní festivaly a tradiční stavby. Tradiční hodnoty jsou silně propojeny s hodnotami náboženskými, jako výstup lze uvést spravedlivý a udržitelný ekonomický rozvoj, uchování a ochrana kulturního a duchovního dědictví, zachování a udržování přírodního bohatství a správné vládnutí.
 2. Celkové zhodnocení socio-ekonomického rozvoje vyplývajícího z analýzy silně podléhá environmentálním prvkům, které svým působením do značné míry determinují úspěšnost rozvoje. Nicméně z dlouhodobého měřítka je patrné, že se stát neustále posouvá kupředu a tento trend si drží. Nicméně i tak je nutné upomenout na jisté jak interní (stále vysoká míra nerovnosti, či vysoké procento občanů nedosahujících dostatku a neefektivní nastavení trhu práce), tak i externích faktorů (nízká míra flexibility na mezinárodním poli či nesnadné naložení s přijímáním modernizace), které do jisté míry omezují plynulý socio-ekonomický rozvoj.
 3. Mezi hlavní silné stránky by bylo relevantní zařadit dlouhodobě vykazující pozitivní trend v rozvoji, dobré uplatnění svých specifík a zavedení politiky střední cesty. Za hlavní slabé stránky lze uvést vysoký tlak na přírodu a krajinu s chybějícím kapitálem pro financování odvětví ochránářství, nerovné příležitosti a stále nedostačující míra životní úrovně a limitující indické smluvní závazky.

Mezi stěžejní příležitosti pak lze zařadit příležitost v rozvoji kvartérního a kvintérního sektoru a globální spolupráci s organizacemi pro konzervaci, ochranu a udržitelnost přírodního bohatství. V neposlední řadě mezi hrozby jistě patří obtížné přizpůsobení procesu modernizace současně se zachováním tradičních hodnot, nevýhodná pozice na mezinárodním poli pro ekonomický růst a potenciální bezpečnostní hrozby.

Na závěr, dle dosavadního studia článků o Mahájánovém buddhismu, si dovoluji malou úvahu pojící se k názvu práce.

Dle Buddhova učení by se dalo říci, že je zbytečné hledat poslední Shangri-lu venku v něčem materiálním, naopak je třeba se obrátit dovnitř. Jinými slovy pravá Shangri-la se skrývá někde hluboko v nás samotných, v našich duších.

Bibliografie

- ADB; JICA; AUSTRALIAN AID, 2013. *Country Diagnostics Studies: Bhutan: Critical Development Constraints*. 1st edition. Australia: Agency for International Development, and Japan International Cooperation Agency. ISBN 978-92-9254-244-3.
- ALKIRE, Sabina, 2023. Bhutan Gross National Happiness index shows increase since 2015 despite pandemic. In: Oxford Department of International Development [online]. [cit. 2023-09-20]. Dostupné z: <https://www.qeh.ox.ac.uk/news/bhutan-gross-national-happiness-index-shows-increase-2015-despite-pandemic>
- ARMSTRONG, J., 1982. The Value of Formal Planning for Strategic Decisions: Review of Empirical Research: Review of Empirical Research. *Strategic Management Journal*. **3**(-), 197–211. DOI: 10.1002/smj.4250030303
- BARNETT, Robert, 2021. China Is Building Entire Villages in Another Country’s Territory. In: *Foreign Policy* [online]. [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <https://foreignpolicy.com/2021/05/07/china-bhutan-border-villages-security-forces/>
- BERTELSMANN STIFTUNG, 2022. BTI 2022 Country Report – Bhutan. In: *Bertelsmann Stiftung’s Transformation Index (BTI) 2022* [online]. 8. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung, s. 3–38 [cit. 2023-10-01]. Dostupné z: <https://bti-project.org/en/reports/country-report/BTN>
- BHATTARAI, Hemlal, 2021. Policy intervention and its consequences on the environment to combat climate change – A case from Bhutan. *International Journal of Energy Applications and Technologies* [online]. **8**(3), 132–142 [cit. 2023-10-01]. ISSN 2548-060X. DOI: 10.31593/ijeat.941741
- BISWAS-DIENER & LYUBCHIK, 2015. Wellbeing in Bhutan. *International Journal of Wellbeing* [online]. **5**(2), 1–13 [cit. 2023-09-28]. ISSN 11798602. DOI: 10.5502/ijw.v5i2.1
- BREITBART, William, 2019. Memento Mori, Amor Fati. *Palliative & Supportive Care*. Cambridge University Press, **17**(3), 251–252. ISSN 1478-9515. DOI: 10.1017/S1478951519000452
- BROOKS, Jeremy, 2013. Avoiding the Limits to Growth: Gross National Happiness in Bhutan as a Model for Sustainable Development. *Sustainability* [online]. **5**(9), 3640-3664 [cit. 2023-09-26]. ISSN 2071-1050. DOI: 10.3390/su5093640
- BROOKS, Jeremy S., 2011. Buddhism, Economics, and Environmental Values: A Multilevel Analysis of Sustainable Development Efforts in Bhutan. *Society & Natural Resources*. Routledge, **24**(7), 637-655. ISSN 0894-1920. DOI: 10.1080/08941920903463838
- BRUNET ET AL., 2001. Tourism Development in Bhutan: Tensions between Tradition and Modernity. *Journal of Sustainable Tourism*. Routledge, **9**(3), 243-263. ISSN 0966-9582. DOI: 10.1080/09669580108667401
- COLEMAN ET AL., 2023. Arunachal and integral part of India, says US Senate, recognises McMahon Line as international boundary. In: *Economictimes.indiatimes.com* [online]. Haryana: economictimes [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/us-recognises-mcmahon-line-as-international-boundary-between-china-and-arunachal-pradesh/articleshow/98648282.cms>
- DOLKAR, Dechen, 2022. Bhutan is 127th on human development index. In: *Kuensel: That the people shall be informed* [online]. [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <https://kuenselonline.com/bhutan-is-127th-on-human-development-index/>

- DROLMA, Palden, 2022. Green Tara: Feel Her Wisdom and Love. In: *Lion's Roar: Buddhist Wisdom for Our Time* [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://www.lionsroar.com/green-tara-feel-her-wisdom-and-love/>
- DVOŘÁK, Michal, Alena LAŠKOVÁ a Rastislav ŠUMEC, 2023. Co je to mindfulness?. In: *Mindfulness Research and Practice Network of Masaryk University* [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://mindfulness.med.muni.cz/clanky/co-je-to-mindfulness-a-jak-zacit>
- EMBASSY OF INDIA THIMPHU, 2023. India-Bhutan Relations. In: *Embassy of India Thimphu, Bhutan* [online]. 07 March 2023 [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <https://indembthimphu.gov.in/pages.php?id=549>
- FRAME, Bob, 2005. Bhutan: a review of its approach to sustainable development: a review of its approach to sustainable development. *Development in Practice*. Routledge, **15**(2), 216-221. ISSN 0961-4524. DOI: 10.1080/09614520500041963
- GANSSER, A., 1997. Bhutan. In: *Encyclopedia of European and Asian Regional Geology*. 1. Dordrecht: Springer Netherlands, s. 83-86. ISBN 978-1-4020-4495-3. DOI: 10.1007/1-4020-4495-X_12
- GHIMIRE, Anupama, 2021. *Nepal and Bhutan the two similar nations with different strategic approach towards their big neighbors - India and China*. Linköping, Sweden. Master's thesis. Linköping University. Vedoucí práce Lars Niklasson.
- GIVEL, Michael, 2015. Mahayana Buddhism and Gross National Happiness in Bhutan. *International Journal of Wellbeing*. **5**(2), 14-27. DOI: 10.5502/ijw.v5i2.2
- GREENLEAF & LEPELEY, 2017. *HUMAN CENTERED MANAGEMENT 5 Pillars of Organizational Quality and Global Sustainability Maria-Teresa Lepeley HUMAN CENTERED MANAGEMENT*. 1st edition. Chile: Greenleaf Publishing. ISBN 978-1-7853-790-7.
- GUPTA & AGRAWAL, 2017. Sustainable development and spirituality: A critical analysis of GNH index: A critical analysis of GNH index. *International Journal of Social Economics*. **44**(12), 22. DOI: 10.1108/IJSE-10-2015-0283
- GÜREL & TAT, 2017. SWOT ANALYSIS: A THEORETICAL REVIEW. *The Journal of International Social Research*. **51**(10), 994-1006. ISSN ISSN: 1307-9581. DOI: 10.17719/jisr.2017.1832
- HARVEY, Peter, 2012. *An introduction to Buddhism Teachings, History and Practices*. 2nd. New York: Cambridge: Cambridge University Press. ISBN isbn 978-0-521-67674-8. DOI: 10.1017/CBO9781139050531
- HAYS, Jeff, 2018. Buddhism. In: *Facts and details* [online]. [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <https://factsanddetails.com/world/cat55/sub355/entry-5679.html#chapter-9>
- CHANG, Garma C G (Editor), 1983. A Treasury of Mahāyāna Sūtras: Selections from the Mahāratnakūta Sūtra. In: *A Treasury of Mahāyāna Sūtras: Selections from the Mahāratnakūta Sūtra* [online]. 1st. The Pennsylvania State University, s. 3-487 [cit. 2023-10-08]. ISBN 0-271-00341-3. Dostupné z: <https://terebess.hu/english/Maharatnakuta.pdf>
- IFAD, 2022. Bhutan – Building Resilient Commercial Smallholder Agriculture - GAFSP: Project Design Report. ASIA AND THE PACIFIC DIVISION PROGRAMME MANAGEMENT DEPARTMENT. *IFAD Investing in rural people* [online]. **200003935** (6281), 1-37 [cit.2023-09-29]. Dostupné z: <https://www.ifad.org/documents/38711624/39485424/Bhutan+200003935+BRECSA++GAFSP+Project+Design+Report+November+2022.pdf/4460b0e5-0b10-3617-f127-2b7d7823a78e?t=1668696144637>
- JINPING & MODI, 2017. A Himalayan spat between China and India evokes memories of war. In: *The Economist* [online]. [cit. 2023-09-30]. Dostupné z: <https://web.archive.org/web/20170808195239/https://www.economist.com/news/asia/21725588-xi-jinping-and-narendra-modi-must-tread-warily-himalayan-spat-between-china-and-india-evokes>

- JOHNSON & WHITTINGTON, 2005. *Exploring Corporate Strategy: Text and Cases*. 7th. Prentice Hall imprint. ISBN 0 273 68734 4.
- JURMEY, Rinzin a Cat PAPANIMITRIOU, ed., 2022. BUDDHISM, BHUTAN AND ME | A Short Documentary About One's Dedication to Buddhism. In: *BYkids* [online]. Bhutan: BYkids [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://bykids.org/films/buddhism-bhutan-and-me/>
- KAPOOR, Namita a Tshering ZANGMO, 2022. Youth Aspiration on Employment: A Case Study of Bhutanese Graduates. *Svenska sällskapet for antropologi och geografi* [online]. **21**(11), 2-17 [cit. 2023-09-25]. ISSN 0044-0477. Dostupné z: <https://ymerdigital.com/uploads/YMER2107F1.pdf>
- LEPELEY, Maria-Teresa, 2017. Bhutan's Gross National Happiness: An Approach to Human Centred Sustainable Development. *South Asian Journal of Human Resources Management* [online]. **4**(2), 174-184 [cit. 2023-10-01]. ISSN 2322-0937. DOI:10.1177/2322093717731634
- LOCKE, Jessica, 2020. Buddhist Modernism Underway in Bhutan: Gross National Happiness and Buddhist Political Theory. *Religions* [online]. **11**(6), 17 [cit. 2023-05-05]. ISSN 2077-1444. DOI: 10.3390/rel11060297
- LONG, William, 2021. *A Buddhist Approach to International Relations: Radical Interdependence*. 1st edition. Atlanta: Palgrave Macmillan Cham. ISBN ISBN 978-3-030-68042-8.
- MACDICKEN, K, Ö JONSSON, L PIÑA et al., 2016. *Global Forest Resources Assessment 2015: How are the world's forests changing?*. Second edition. Rome: FAO. ISBN 978-92-5-109283-5. Dostupné také z: <https://www.fao.org/3/i4793e/i4793e.pdf>
- MARKS, Thomas A., 1977. Historical Observations on Buddhism in Bhutan. *The Tibet Journal*. Library of Tibetan Works and Archives, **2**(2), 74-91. ISSN 09705368. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/43299858>
- MATHOU, Thierry, 2008. How to Reform a Traditional Buddhist Monarchy: The Political Achievements of His Majesty Jigme Singye Wangchuck, the Fourth King of Bhutan (1972-2006). In: *How to Reform a Traditional Buddhist Monarchy* [online]. 1st. The Centre for Bhutan Studies, s. 1-48 [cit. 2023-10-08]. ISBN 99936 14 45 9. ISSN edsoaiOpen. DOI: 10.11588.xarep.00000308
- MATHOU, Thierry, 2018. Bhutan in 2017 Preparing a New Cycle. *Asian Survey*. University of California Press, **58**(1), 138-141. Dostupné také z: <https://www.jstor.org/stable/26390412>
- MCGUIRE, Beverley, 2021. Pedagogical Possibilities: A Review of Approaches to Undergraduate Teaching in Buddhist Studies. *Teaching in Buddhist Studies* [online]. **12**(4), 1-23 [cit. 2023-10-04]. ISSN 2077-1444. DOI: 10.3390/rel12040231
- MITRA & THALIYAKKATTIL, 2018. Bhutan and Sino-Indian Rivalry The Price of Proximity. *Asian Survey*. University of California Press, **58**(2), 240. Dostupné také z: <https://www.jstor.org/stable/26494045>
- NAMCHAK, 2016. The Three Different Paths of Buddhism. In: *Namchak* [online]. [cit. 2023-09-28]. Dostupné z: <https://www.namchak.org/community/blog/three-different-paths-theravada-mahayana-and-vajrayana/>
- NATIONS ONLINE PROJECT, © 1998-2023. Political Map of Bhutan. In: NATIONS ONLINE PROJECT. Nationsonline.org [online]. [cit. 2023-11-08]. Dostupné z: https://www.nationsonline.org/oneworld/map/bhutan_map.htm
- NGA ET AL., 2019. India-Bhutan Treaties of 1949 and 2007: A Retrospect. *India Quarterly: A Journal of International Affairs* [online]. **75**(4), 441-455 [cit. 2023-09-26]. ISSN 0974-9284. DOI: 10.1177/0974928419874547

- NYINDA, Nashalla, 2021. Drölma – Green Tārā, The Bodhisattva Goddess: Enlightened Feminine Wisdom in Action. In: Drala MountainCenter [online].[cit.2023-09-28]. Dostupné také z: <https://www.dralamountain.org/%e0%bd%a6%e0%be%92%e0%be%b2%e0%bd%bc%e0%bd%a3%e0%bc%8b%e0%bd%98%e0%bc%8b-drolma-green-tara-the-bodhisattva-goddess-enlightened-feminine-wisdom-in-action-2/>
- PRIYADARSHINI, Verma, 2015. Buddhism and Society in Bhutan: Portrayal of Women as Moringmo, Kerab Gu and Nangi Aum. *Proceedings of the Indian History Congress: Portrayal of Women as Moringmo, Kerab Gu and Nagi Aum*. Indian History Congress, 76(-), 678-685. ISSN 22491937. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/44156635>
- RETTY, Namgey, ed., 2014. Bhutanese Architecture Guidelines. *Ministry of Works and Human Settlement Royal Government of Bhutan* [online]. -(-), 16-50.
- JERRYSON, Michael, ed., 2017. Buddhism in Contemporary Bhutan. In: *The Oxford Handbook of Contemporary Buddhism* [online]. First edition. Oxford: Oxford University Press, s. 1-20 [cit. 2023-05-05]. ISBN 9780199362387. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199362387.013.12
- RINZIN, Chhewang, 2006. On the Middle Path: The Social Basis for Sustainable Development in Bhutan. In: *Netherlands Geographical Studies* 352. 1st. Utrecht: GeoMedia (Faculty of Geosciences, Utrecht University), s. 9-197. ISBN 10: 90-6809-393-2. DOI: 10.1177/1070496509334294
- RINZIN, Yangchen, 2021. Bhutan to integrate smooth transition strategy in next Plan for LDC graduation. In: *Kuensel: That the people shall be informed* [online]. [cit. 2023-09-29]. Dostupné z: <https://kuenselonline.com/bhutan-to-integrate-smooth-transition-strategy-in-next-plan-for-ldc-graduation/>
- ROYAL COURT OF JUSTICE, 2008. The Constitution of The Kingdom of Bhutan. ROYAL COURT OF JUSTICE. *The Government of Bhutan* [online]. -(-), 1-66 [cit. 2023-09-25]. Dostupné z: <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/bt/bt004en-ctc1.pdf>
- ROZEHNAL, Miroslav, 1994. Buddhovy rozpravy. Sv. 1: Rozprava o roztočení kola zákona. In: *BUDDHA. Buddhovy rozpravy*. 1st. Praha: DharmaGaia, s. 1-38. ISBN 80-901225-8-2.
- SANGAY, Tiger a Karl VERNES, 2008. Human–wildlife conflict in the Kingdom of Bhutan: Patterns of livestock predation by large mammalian carnivores. *Biological Conservation* [online]. 141(5), 1272-1282 [cit. 2023-10-09]. ISSN 00063207. DOI: 10.1016/j.biocon.2008.02.027
- SARAO, K. a Jeffery LONG, ed., 2017. *Buddhism and Jainism* [online]. 1st. Dordrecht: Springer Netherlands [cit. 2023-09-29]. Encyclopedia of Indian Religions. ISBN 978-94-024-0851-5. DOI:10.1007/978-94-024-0852-2
- SAVADA, 1993. *Nepal and Bhutan: country studies / edited by Andrea Matles Savada*. 3rd ed. Federal Research Division, Library of Congress. ISBN 9780844407777.
- SHARMA, 2023. Youth unemployment increases in 2022. In: *Kuensel: That the people shall be informed* [online]. [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <https://kuenselonline.com/youth-unemployment-increases-in-2022/>
- SHAW ET AL., 2018. *Women's lives around the world: a global encyclopedia*. Volume 3. California: ABC-CLIO. ISBN 9781440847660.
- SHIMIZU, Kosuke, 2021. Buddhism and the Question of Relationality in International Relations. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. -(-), 1-16. DOI: 10.33458/uidergisi.954738

- SCHROEDER, Kent, 2018. The Last Shangri-La?. In: *Politics of Gross National Happiness*. 1st. Cham: Springer International Publishing, s. 51-73. ISBN 978-3-319-65388-4. DOI: 10.1007/978-3-319-65388-4_4
- STERN ET AL., 2022. Social Progress Imperative - Bhutan. In: *Social Progress Imperative* [online]. Washington: The Social Progress Imperative [cit. 2023-05-05]. Dostupné z: <https://www.socialprogress.org/?tab=2&code=BTN>
- STERN, Scott, Jaromir HARMACEK, Mohamed HTITICH a Petra KRYLOVÁ, 2021. *2021 Social Progress Index Methodology report* [online]. 1st. Social Progress Imperative [cit. 2023-09-29]. DOI: 10.13140/RG.2.2.13723.13600
- THE WORLD BANK GROUP [THE WORLD BANK, IBRD, IDA, IFC, MIGA, ICSID], 2023. The World Bank In Bhutan. In: *The World Bank* [online]. 03-09-2023 [cit. 2023-09-25]. Dostupné z: <https://www.worldbank.org/en/country/bhutan/overview>
- THINLEY & HARTZ-KARP, 2019. National progress, sustainability and higher goals: the case of Bhutan's Gross National Happiness. *Sustainable Earth* [online]. 2(1), 9 [cit. 2023-09-26]. ISSN 2520-8748. DOI: 10.1186/s42055-019-0022-9
- THIRTEENTH ROUND TABLE MEETING, 2017. *Gross National Happiness for the Global Goals: Report of the 13th Round Table Meeting Between Bhutan and its Development Partners* [online]. Thimphu, Bhutan [cit. 2023-09-29].
- UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAMME [UNDP], 2022. Bhutan - Human development summary capturing achievements in the HDI and complementary metrics that estimate gender gaps, inequality, planetary pressures and poverty. In: *Human Development Report* [online]. September 8th, 2022 [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <https://hdr.undp.org/data-center/specific-country-data#/countries/BTN>
- URA & GALAY, 2004. *Gross National Happiness and Development: (Proceedings of the First International Seminar on Operationalization of Gross National Happiness)*. 1st. The Centre for Bhutan Studies. ISBN 99936-14-22-X.
- URA & KINGA, 2004. Bhutan–Sustainable Development Through Good Governance. *The Centre for Bhutan Studies*. The World Bank, 1-43.
- URA ET AL., 2012. *An extensive analysis of GNH Index*. 1st. Centre for Bhutan Studies. ISBN 978-99936-14-67-8.
- URA, K., S. ALKIRE a T. ZANGMO, 2012. GNH and GNH Index. *A Short Guide to Gross National Happiness Index* [online]. (-), 1-46 [cit. 2023-09-29]. Dostupné z: https://ophi.org.uk/wp-content/uploads/GNH_and_GNH_index_2012.pdf
- KNAPP, Riamsara K., ed., 2012. Buddhist sacred natural sites conservation a meeting ground between international and local: A meeting ground between international and local. In: URA, K a D CHOPHEL. *Buddhism without borders: Proceedings of the International Conference on Global Buddhism*. Secondary publication. Thimphu, Bhutan: Centre for Bhutan Studies, (pp. 122– 135). ISBN 978-99936-14-69-2. DOI:10.11588/xarep.00002759
- VAJPAYEE, Aparna, 2019. Discovering Happiness and longevity of life with Buddhism in Bhutan. *Centre for Bhutan Studies* [online]. Bhutan Study Centre, (-), 1-10 [cit. 2023-09-25]. Dostupné z: https://www.academia.edu/44254632/Discovering_Happiness_and_longevity_of_life_with_Buddhism_in_Bhutan
- WALCOTT, Susan M., 2010. Bordering the Eastern Himalaya: Boundaries, Passes, Power Contestations. *Geopolitics* [online]. 15(1), 62-81 [cit. 2023-09-28]. ISSN 1465-0045. DOI: 10.1080/14650040903420396
- WALCOTT, Susan M., 2011. One of a kind: Bhutan and the modernity challenge: Bhutan and the modernity challenge. *National Identities*. Routledge, 13(3), 253-265. ISSN 1460-8944. DOI: 10.1080/14608944.2011.585633

WHITECROSS, Richard W., 2007. Separation of Religion and Law: Buddhism, Secularism and the Constitution of Bhutan. *Buffalo Law Review* [online]. 55(2), 707-712 [cit. 2023-09-28]. ISSN 00239356. Dostupné z: <https://digitalcommons.law.buffalo.edu/buffalolawreview/vol55/iss2/16>

WWF [WORLD WILDLIFE FUND], 2023. Bhutan: Committed to Conservation. In: *World Wild Life* [online]. [cit. 2023-09-26]. Dostupné z: <https://www.worldwildlife.org/projects/bhutan-committed-to-conservation>

YUDEN, Phuentsho a Sabina ALKIRE, ed., Rizwan UL HAQ, 2023. Bhutan Multidimensional Poverty Index 2022. In: *Oxford Poverty and Human Development Initiative (OPHI)*. Thimphu, Bhutan: National Statistics Bureau, Royal Government of Bhutan, s. 2-51. ISBN 978-99980-786-2-8..

ZURICK, David, 2006. Gross National Happiness and Environmental Status in Bhutan. *Geographical Review*. [American Geographical Society, Wiley], 96(4), 657. ISSN 00167428. Dostupné také z: <http://www.jstor.org/stable/30034142>

Seznam schémat, tabulek a obrázků

1. mapa: Znáznornění lokace a sousední státy Bhútánu.

Převzato z (Nations Online Project, © 1998-2023)

2. mapa: Znáznornění rozdělení bhútánského území na 20 správních celků

(dzongkhags)

Převzato z (TUBS & NordNordWest, 2019)

1. schéma: Znáznornění GNH verze udržitelného rozvoje.

Vytvořeno dle předlohy (Gupta & Agrawal, 2017)

2. schéma: Hlavní buddhistické školy, jejich protínání a odlišnosti.

Vytvořeno dle předlohy (Namchak, 2016)

3. schéma: Oblasti a indikátory tvořící index Hrubého národního štěstí.

Vypracováno dle předlohy (Biswas-Diener & Lyubchik, 2015)

2. tabulka: Výsledky měření GNH indexu pro roky 2010, 2015 a 2020

zpracováno dle: (Balasubramanian & Cashin, 2019; Alkire, 2023)

2. tabulka: Souhrnné výsledky SPI indexu pro Bhútán v roce 2022.

Vypracováno dle předlohy: (Stern et al., 2022)

3. tabulka: Celkové srovnání Bhútánu, Indie a Nepálu ve všech stanovených indexech

Vypracováno dle: (United Nations Development Programme [UNDP], 2022; The World Bank Group [The World Bank, IBRD, IDA, IFC, MIGA, ICSID], 2023; Stern et al., 2022)

4. tabulka: Srovnání SPI indexu a jeho dimenzí, mezi Indií, Nepálem a Bhútánem, pro rok 2022.

Vytvořeno dle: (Stern et al., 2022)

5. tabulka. SWOT analýza socio-ekonomického rozvoje Bhútánského království – vytvořeno autorkou.

1. graf: Znáznornění hodnoty HDI mezi lety 2011-2021.

Zpracováno dle předlohy: (United Nations Development Programme [UNDP], 2022)